

GRONINGER MUSEUM

MAGAZINE FOTOGRAFIE / MODE / ARCHEOLOGIE / GESCHIEDENIS

GRAFFITI IN
GRONINGEN

€2,-

JR: CHRONICLES

Foto: Ewoud Rooks

Wat is de plaats voor kunst?

We beweren graag dat al het goede en waardevolle uiteindelijk hier terecht moet komen, maar het museum is niet de enige plaats voor kunst. Nee, kunst is ook te vinden in de huiskamer, in de openbare ruimte en sinds kort ook in *cyberspace*. We richten de blik tijdens de komende winter en het voorjaar op de wisselwerking tussen museum en straat.

Al in de jaren tachtig verzamelde het Groninger Museum de toen nog zeer omstreden graffiti kunst. Voor velen was en is graffiti gewoon een smeerbeel en een beschadiging van eigendom. Soms klopt dat ook, maar de opwinding zit juist in het verkennen van de grenzen van de legaliteit. Wie in het donker van de nacht op een metro of een tunnel zijn of haar *tags* sprayt, staat op verfrissende wijze buiten de regels van de markt, de canon en de drang naar herkenning.

De Franse kunstenaar JR begon zijn carrière als zestienjarige graffiti schrijver in de voorsteden van Parijs. Hij had geen voorbeelden, alleen enkele medestrijders. Hij vertelde ons dat hij op school misschien wel eens van Picasso had gehoord, maar zeker weet hij dat niet meer. Dat hij nu één van de meest invloedrijke kunstenaars is, is het fascinerende verhaal van de tentoonstelling *JR: Chronicles*.

De expositie nemen we over van het Brooklyn Museum in New York en geven we vorm met de JR Studio.

JR: Chronicles is aanleiding om aan onze graffiti collectie

te herinneren en om met deze kunststroming naar buiten te treden en daar met kunstenaars samen te werken. Laat u niet alleen inspireren door wat aan onze muren hangt, maar volg onze activiteiten ook op verrassende plekken in Stad en Ommelanden.

Over Stad en Ommelanden gesproken, graag licht ik hier alvast een tipje van de sluier op voor volgend jaar. Het voorjaar en de zomer van 2022 staan in het teken van de geschiedenis van Groningen. Het verzet tegen de troepen van de Bisschop van Münster is dan 350 jaar geleden. We vieren dit Groningens Ontzet met een grote tentoonstelling, met waardevolle bruiklenen uit... Münster.

Minder trots zijn wij op de geschiedenis van het kolonialisme in de 17de en 18de eeuw. Groningen en de Groningers speelden daarbij een veel grotere rol dan algemeen bekend is. Met de culturele manifestatie *Bitterzoet Erfgoed* werpen musea, borgen en vele andere instellingen in de hele provincie een blik op het verleden en de gevolgen voor het heden. *JR: Chronicles* is dan ook nog te zien. Onderdrukking, verzet en het streven naar rechtvaardigheid is misschien wel de gemeenschappelijke noemer van alle drie de tentoonstellingen.

We zijn zeer benieuwd naar uw reacties.

Andreas Blühm
 Algemeen directeur

JR, Casa Amarela, in Morro da Providência, Brazilië

18

EEN GESPREK MET JR

10

JR: KAN KUNST DE WERELD VERANDEREN?

REBELS & VERNIEUWEND

48

40

GRAFFITI IN GRONINGEN

EN VERDER

- HET MUSEUM IS VOOR IEDEREEN**
- STADSWANDELING GRAFFITI & STREET ART**
- PATRICK REINDERS: VAN ALLE MARKTEN THUIS**
- JEANNET DE ZEEUW-SOMER**
- ROB DIJKSTRA: HET GEHEUGEN VAN HET MUSEUM**
- ANTON BUIJS**
- DE TAAL VAN DE SPUITBUS**

- 28
- 36
- 54
- 66
- 64
- 68
- 71

58

VAN ALESSI TOT WILLEM DE ZWIJGER

JR, Pont Louis-Philippe, Parijs 2010

JR, 28 Millimètres, Portrait d'une génération, Braquage - Ladj Ly vu par JR, 2006

JR: KAN KUNST DE WERELD VERANDEREN?

DOOR ANNA-ROSJA HAVEMAN

Wat kenmerkt JR? Typisch zijn de speelse zwart-wit portretten, ogen, of archiefphoto's die hij met zijn team uitvergroot en plakt in de openbare ruimte op karakteristieke panden of omstreden plekken. Hij maakte portretten van Israëliërs en Palestijnen en hing deze naast elkaar aan beide kanten van de muur (2007). Hij organiseerde een diner dat aan beide kanten van de grens tussen de VS en Mexico plaatsvond (2017). Wie als kunstenaar een reputatie heeft opgebouwd en een succesformule heeft ontwikkeld kan daar op verschillende manieren mee omgaan. Het meest voor de hand liggend is het eindeloos variëren op de grens tussen herkenning en vernieuwing. Minder vanzelfsprekend is dat een kunstenaar de kaders en middelen uit handen geeft zodat anderen projecten kunnen opzetten en voortzetten naar eigen inzicht. JR deed zowel het een als het ander.

Inside out

Met het doorlopende project *Inside Out* (2011-nu) bepaalt JR de parameters en biedt hij anderen de middelen om een eigen project te realiseren. In 138 landen hebben initiatiefnemers tot dusver individuele expressieve portretten gefotografeerd, deze uitvergroot, geprint en in de openbare ruimte geplakt. JR vraagt de deelnemers om zich uit te spreken over een

onderwerp naar keuze. Zo hebben mensen zich via *Inside Out* onder andere ingezet voor de Black Lives Matter beweging, de rechten van ongedocumenteerde immigranten en burger-slachtoffers door aanvallen van militaire drones. Het kenmerkt JR's wens om voortdurend met zijn werk gemeenschappen bijeen te brengen en hen een actieve rol te laten spelen in de publieke beeldvorming. Ook onderdeel van het *Inside Out* project is de omgebouwde bestelwagen/photobooth die als mobiele studio functioneert. Je stapt achterin, poseert in de fotostudio en binnen 5 seconden rolt de geprinte foto in het groot uit de zijkant van de bus. De portretten worden vervolgens in de openbare ruimte geplakt, resulterend in een zee van gezichten.

Dat de camera als wapen kan functioneren spreekt al uit een vroege en belangrijke foto van JR: het portret van filmregisseur Ladj Ly uit 2004. Dit portret is genomen in de banlieu van Oost-Parijs, Clichy-Montfermeil, waar hij zelf opgroeide. We zien hoe een jonge zwarte man de toeschouwer strijdlustig aankijkt, niet met een geweer maar met een camera bewapend. Niet lang nadat de foto was genomen in 2005 braken rellen los in de buitenwijken van Parijs omdat twee jongens werden geëlektrocuteerd toen zij zich voor de politie verstopten in een transformatorhuisje. Ladj Ly maakte meerdere films en documentaires over deze rellen. Zijn bekendste speelfilm *Les Misérables* (2019) is vernoemd naar het gelijknamige boek van Victor Hugo dat geschreven is in

Protestmars in New York, spandoek met ogen van Eric Garner, JR, 2014

JR en Agnès Varda, in hun film *Visages Villages*, 2017

dezelfde wijk. De film toont de spanning tussen de rellende jongeren en de politie in de door het stadsbestuur verwaarloosde buitenwijk van Parijs. Samen met Ladj Ly realiseerde JR in 2017 een groepsportret in de serie, *The Chronicles of Clichy-Montfermeil*. Ze beeldden de inwoners niet af als criminelen zoals in de media, maar gaven de geportretteerden zeggenschap over de manier waarop zij worden voorgesteld.

Mysterieus

JR biedt met zijn kunst duizenden mensen een platform om zich te tonen aan de wereld. Hijzelf blijft daarentegen liever anoniem. Zowel zijn naam als verschijning zijn mysterieus; hij draagt altijd een zonnebril en deukhoed. In video's zien we hem vaak zelfs fotograferen met zijn zonnebril nog op; het lijkt onhandig en dat is het waarschijnlijk ook. Nu hij een gearriveerd en geliefde kunstenaar is, is het moeilijk te begrijpen waarom hij zijn gezicht niet laat zien. Men zal eerder blij dan beledigd zijn wanneer een kunstwerk en geen 'vandalisme' hun eigendom siert. Toch weten we inmiddels dat een zorgvuldig gecureerd persona de hype kan aanzwengelen. Denk aan Banksy en het immer voortdurende spel met de anonimiteit en hoe het mystificeren van de kunstenaar de bekendheid alleen maar in de hand werkt. JR's Franse landgenoot, de filmregisseur Jean Luc Godard, wilde zijn zonnebril ook nooit afdoen. De deukhoed typeerde criminelen en detectives, maar doet vandaag de dag eerder stijlvol aan en in combinatie met de zonnebril is het duidelijk voor welke look JR gaat: zelfbewust en cool.

Om beter te begrijpen waarom JR zijn gezicht niet laat zien, moeten we terug naar het begin van zijn carrière als graffitikunstenaar. In vroegere video's (2000-2003) heeft hij

zijn eigen ogen met een meebewegende zwarte balk bedekt, klimt hij op daken en plaatst hij illegaal werk in de openbare ruimte. Hij plakt zijn eigen zwart-wit gefotokopieerde A4tjes op muren, kadert deze en verbindt ze met zijn spuitbus aan elkaar. Dit waren zijn eerste 'tentoonstellingen' in de straten van Parijs en *Expo 2 Rue*, of *Sidewalk Galleries*. Graffiti is een rebelse activiteit waarin avontuur en creativiteit samenkomen en waar lef voor nodig is. Een 'tag' is de handtekening, een teken of synoniem (nooit de echte naam), waarmee graffitikunstenaars hun afdruk op de stad achterlaten. Ook toen fotografie steeds prominenter in het werk van JR werd en hijzelf steeds bekender, bleef de rebelse houding en de moed om zonder toestemming muren te claimen hem eigen. Nog steeds plaatst hij zoals we in zijn films zien, soms zonder toestemming, de nu meterslange repen waaruit zijn foto's worden opgebouwd met stellages, in goede hoop dat het geen problemen oplevert.

Documentatie

Met kunst in de openbare ruimte is het altijd de vraag hoelang iets te zien blijft; een foto van het origineel overleeft het vaak veel langer dan het geplakte origineel zelf. Door regen, wind of de gemeente en schoonmakers verdwijnen de werken vaak snel. Daarnaast is het soms moeilijk te bekijken: van dichtbij is het bijvoorbeeld lastig de uitvergrote ogen te ontwaren, die pas vanaf een afstand tot leven komen. Sommige projecten zijn zelfs helemaal niet te zien vanaf de straat; het eindresultaat wordt gefotografeerd door een drone. Gelukkig heeft JR goede PR, waar hij zelf weinig moeite voor hoeft te doen. Als een lopend vuurtje verspreiden zijn werken zich op sociale media. Zodra iemands portret in de openbare ruimte hangt, poseert de

geportretteerde weer voor zijn eigen afbeelding en deelt deze in zijn/haar netwerk. JR documenteert zijn werk zelf heel zorgvuldig. Wie nieuwsgierig is naar meer kan op zijn website eindeloos veel kortere filmpjes of interviews vinden, waarin de fotograaf allerlei anekdotes vertelt. Ook bestaan er meerdere serieuzere, langere documentaires en films zoals *Women are Heroes* (2010) en *Faces Places* (2017); zij leggen de verhalen, het proces én het resultaat vast.

In de film *Faces Places* (originele titel *Visages Villages*) toert JR samen met de legendarische filmmaker Agnès Varda (1928-2019) door Frankrijk, op zoek naar de mensen en verhalen op aanvankelijk onbeduidende plekken. Via de film krijg je een goede indruk waar het tijdens het maakproces om draait, namelijk met onbevangen blik anderen ontmoeten, naar hun verhalen luisteren en mensen samenbrengen. Er is iets magisch aan de simplicitéit van de projecten. Het duo ontmoet en portretteert onder andere de laatste bewoonster in een verlaten mijnwerkersstraat, alle werknemers van een chemische fabriek, een postbode en de vrouwen van de dokwerkers in Le Havre. Deze mensen zijn geen beroemdheden, politici of modellen voor een reclame. Juist door alledaagse mensen op een voetstuk te zetten brengt dit vreugde, ontroering, verwondering en soms verwarring onder de geportretteerden en bijstanders. "Ik maak geen statements, ik stel vragen." JR laat de werken voor zichzelf spreken en brengt liever een gesprek onder de toeschouwers teweeg dan dat hij de betekenis vastlegt. In de film *Women are Heroes* (2010) zet JR vrouwen in sloppenwijken en hun verdriet in de spotlight. Na het simpele gebaar van aandacht, naar iemand luisteren, wat resulteert in een portret, zeggen de afbeeldingen "Ik ben

In het hedendaagse kunstklimaat lijkt plezier soms haaks te staan op de kritische potentie van kunst. JR toont dat dit niet zo hoeft te zijn.

hier, ik ga niet weg." Soms werpt iemand de vraag op "Wat heb ik daar dan aan?" Een terechte vraag, die van toepassing is op alle kunst met betrekking tot zware onderwerpen, al helemaal wanneer een bevoorrechte kunstenaar een project maakt in sloppenwijken. De film legt vast hoe omstanders vervolgens bediscussiëren wat de betekenis zou kunnen zijn. De kunst brengt mensen in gesprek, mensen stellen vragen of het brengt lol en waarschijnlijk is dat voor JR al genoeg. Zijn werk spreekt waardering voor mensen uit, zonder ironie. Het is geen pretentieuze kunst, maar kunst die groots is in de simplicitéit van het gebaar. In het hedendaagse kunstklimaat lijkt plezier soms haaks te staan op de kritische potentie van kunst. JR toont dat dit niet zo hoeft te zijn. ■

EEN GESPREK MET JR

INTERVIEW DOOR ANDREAS BLÜHM EN GEERTJE SMEDING
TEKST MARKETKA SIKOLOVA

Op 23 september zit ik met Andreas Blühm en Geertje Smeding in het kantoor van Andreas. We hebben eindelijk een belafsprake met de drukbezette kunstenaar JR kunnen inplannen. Vijf minuten van tevoren maken we nog een aantal last-minute voorbereidingen en zorgen we ervoor dat onze telefoons en notities klaarliggen. Er heerst een zekere nervositeit, maar er hangt ook een prettige spanning en verwachting. Slechts enkele minuten na de afgesproken tijd gaat de telefoon. Andreas maant ons tot stilte en we gaan snel op een stoel dichterbij het bureau zitten. Andreas zet JR op de luidspreker. Omdat de verbinding enkele seconden vertraging heeft, ontstaan er komische situaties wanneer Andreas en JR tegelijkertijd beginnen met praten en vervolgens op hetzelfde moment weer stoppen. Toch krijgt het gesprek al snel een natuurlijke flow en JR beantwoordt alle vragen vol enthousiasme.

Andreas: We zijn benieuwd waar je nu heen gaat. Kun je ons iets vertellen over je volgende project?

JR: Ja, ik ga naar Arizona. Daar heb ik afgesproken met mijn team. Maar we hebben er ook een photobooth in de woestijn rijden, dus die wil ik ook zien. En daarna ga ik terug naar New York.

Andreas: Jouw werk is overal ter wereld te vinden en nu ook in de museumwereld: in het Brooklyn Museum en andere musea. Onlangs heb je ook iets gedaan met het Metropolitan Museum en de Frick Collection. Hoe is het voor jou om in of met musea te werken?

JR: Ik vind het geweldig. Het loopt niet altijd zo lekker als met

jouw team, moet ik toegeven. Ik wil jou en je team graag even bedanken omdat alle communicatie met mijn team zo goed en professioneel is verlopen en dat stellen we erg op prijs. Niet vaak is het niveau zo dat het voor een kunstenaar ook echt spannend is erbij betrokken te zijn. Ik kijk er al naar uit om de tentoonstelling zelf te zien als ik in Europa ben en probeer dat zo snel mogelijk voor elkaar te krijgen.

Andreas: Dank je wel. Ik hoop dat je tevreden zult zijn als je hier bent. We kijken er al naar uit. Toen het Brooklyn Museum ons over dit project vertelde, waren we meteen geïntrigeerd, zowel door jouw werk als door onze eigen roots. Wij zijn het eerste museum ooit dat graffiti uit New York heeft verzameld en tentoongesteld. Veel klassieke kunstenaars uit de New Yorkse graffiti-scene hebben hun eerste expositie in onze kleine stad Groningen gehouden. Jij bent ook in de graffiti begonnen. Volg jij de scene nog en heb je nog contact met je allereerste collega's?

JR: Ik heb het contact verloren met degenen uit de tijd dat ik net was begonnen, toen ik nog klein was. Het was toen normaal om veel met de politiek bezig te zijn, ook op een gewelddadige manier, dus zijn veel van hen een ander pad ingeslagen. Ik vraag me wel af waar iedereen is en wie de gevangenis uit is weten te komen. Tijdens mijn reizen door de Verenigde Staten heb ik ook veel kunstenaars ontmoet waarvan ik de meesten nog steeds zie. Maar de allereerste collega's ben ik uit het oog verloren. Hopelijk kan ik hen nog een keer vertellen wat voor rol zij hebben gespeeld in wie ik nu ben, als kunstenaar. Het heeft me jaren gekost voordat ik wist dat het echt mogelijk was om kunstenaar te zijn van beroep. Dit leidde tot iets dat ik mijn leven lang wil volhouden. Ik kon het me gewoon niet voorstellen omdat graffiti toen nog niet gezien werd als kunstvorm.

Voor mij bestaan er geen muren, geen grenzen, dus moeten er ook geen zijn in de manier waarop we kunst definiëren.

Geertje: We hebben begrepen dat je liever geen straat-kunstenaar genoemd wil worden. Maar hoe zouden de musea die je kunst verzamelen het dan moeten categoriseren? Hoe kunnen we jou omschrijven en hoe omschrijf je jezelf?

JR (*lacht*): Gewoon als kunstenaar. Want als musea mijn kunst verzamelen, ben ik dan niet gewoon een “binnenkunstenaar”? Dat woord “straat” voegt wat mij betreft weinig toe: een kunstenaar is een kunstenaar. We maken normaal gesproken geen onderscheid tussen kunstenaars die binnen of buiten werken. Het duurde even voordat ik besepte dat je als kunstenaar veel meer vrijheid hebt dan als fotograaf of beeldhouwer of straatartiest. Jullie hebben gezien hoe ik werk, ik gebruik verschillende media en die mogelijkheid geeft me een gevoel van vrijheid. Voor mij bestaan er geen muren, geen grenzen, dus moeten er ook geen zijn in de manier waarop we kunst definiëren.

Andreas: Wat een mooi woord, “binnenkunstenaar”, dat ga ik voortaan ook gebruiken. Het werk op locatie, zoals de installaties, zijn vaak zo vergankelijk dat ze verdwijnen, onzichtbaar worden. Wat blijft er volgens jou van over? Musea willen natuurlijk alles bewaren. Christo heeft de Arc de Triomphe pasgeleden ingepakt. Wat je dan overhoudt is een foto of een video ervan, of een print. Zie je jezelf ook in deze traditie staan en wat vind jij dat je er uiteindelijk aan overhoudt?

JR: Niets. Ik heb een formele band met Christo. Gelukkig heb ik hem gekend. Soms vroeg ik hem: “Waarom heeft het je 50 jaar gekost om de Arc de Triomphe te doen?” Ik werk zelf veel sneller, dus vond ik: “Waarom zou je zoveel tijd willen steken

in de vergunningen, alle papieren, alle opdrachten van de gemeente?” Hij zei: “JR, je mist hier iets. Zodra er een onderzoek gaande is over een stuk, of het debat met de bewoners aan is gegaan, bestaat het werk al omdat het in de hoofden van de mensen zit en ze er niet over kunnen ophouden. En zolang zij erover blijven praten, leeft het werk.” En dat vind ik zo mooi omdat dat ook nu gebeurt.

Ik zal de Arc de Triomphe nooit meer zonder die verpakking kunnen zien, omdat ik me nog zal herinneren dat het ooit was ingepakt en daardoor met andere ogen naar het monument ben gaan kijken. Dat beeld gaat verder dan het feit dat het permanent en voor altijd is. Niets is voor altijd, maar het is interessant dat er daarnaast iets is dat nog minder voor altijd is omdat het er alleen maar voor een paar weken of maanden is. Daarom verkoop ik mijn originele werk aan musea en verza-melaars zodat ik al mijn projecten kan bekostigen. Feitelijk zijn het musea die me de kans hebben gegeven om al mijn projecten uit te voeren. Zij zijn de poortwachters van wat er van mijn werk over is.

Geertje: Wat is een les die je wil meegeven aan andere kunstenaars die ook buiten de begane paden willen werken, net zoals jij? Wat zou voor jou de voornaamste les zijn die je hen zou willen meegeven?

JR (*lacht*): Mijn ervaring is om geen les te geven. Ik denk dat je je eigen weg moet inslaan en je eigen leven moet leiden. Ik beseft dat het over de afgelopen jaren mijn grootste kracht is geweest dat ik geen enkel beeld van de kunstwereld had. Daardoor had ik de vrijheid om mijn werk te doen zonder angst over hoe ik gezien of opgevat zou worden. Vandaag de dag koester ik dat nog en ik herinner mezelf er elke dag aan dat onze grootste grenzen soms van binnenuit worden opgelegd. Het beeld dat we van bepaalde plaatsen hebben, van bepaalde mensen, over wat kunst is en wat gedaan kan worden, dat is voor ons allemaal het grootste gevecht. In de kunst en in alle andere zaken in ons leven. Het is iets waar we allemaal mee te maken hebben.

JR's filosofische opvattingen raken de juiste snaar bij zijn luisteraars. Ik zie Andreas en Geertje af en toe zwijgend instemmend knikken bij het horen van JR's woorden.

Geertje: Hoe ziet jouw samenwerking met je collega's van de JR Studio eruit? Hoe werken jullie samen?

JR: Ik werk hecht samen met mijn team. Ik heb altijd al werk gemaakt dat niet door één persoon gemaakt kan worden. We reizen samen en als ik een idee heb moet ik ze eerst nog weten te overtuigen. Ik zeg niet gewoon iets als: “We gaan dit doen.” Eerder: “Ik wil dit doen, wat vinden jullie?” En sommigen vinden het dan een goed idee en anderen vinden het klote. Dan moet ik ze overtuigen en soms doen we het uiteindelijk ook niet. Ik gebruik ze ook als een thermometer om te weten of iets logisch is of nog bewezen moet worden.

Andreas: Dat is een hele andere werkwijze dan wat je bij veel andere kunstenaars ziet, die wel samenwerken maar daarin dominant zijn. Zij vertellen anderen wat ze moeten doen. Ik ben kunsthistoricus dus moet ik je dit wel vragen: jouw inspiratiebronnen, of je favoriete kunstenaars uit het verleden die jou inspireren?

JR: Toen ik net was begonnen, waren dat er geen. Ik wist niks van de kunstwereld. Ik kende de grote namen niet eens, zelfs Warhol of Basquiat of Picasso. Van Picasso weet ik nog dat ik die een keer ooit op school voorbij hoorde komen, maar daar hield het dan ook wel mee op. Toen ik mijn eigen werkwijze aan het ontdekken was, ontdekte ik dat er heel veel bijzondere kunstenaars zijn geweest. Nu ik veel meer achtergrondkennis heb en zelf ook heb mogen reizen en kunst heb kunnen bezichtigen, heb ik er nog veel meer ontdekt. Een kunstenaar genaamd Blu bijvoorbeeld, een Italiaanse schilder die hele indrukwekkende muurschilderingen heeft gemaakt.

Terwijl JR de vraag beantwoordt, bespreken Andreas en Geertje stilletjes hun volgende vraag door op een stuk papier te wijzen en geluidloos de woorden op te noemen. Zo lijken ze net pantomime-acteurs.

Geertje: Is er een specifiek project, of meerdere projecten, waar jij het meest trots op bent, wat je samen met de JR Studio hebt gemaakt?

JR: Ik heb eigenlijk geen favoriet. Er zijn zo veel avonturen en herinneringen verbonden aan alle werken. Ik ben trots op de gehele reis, omdat we door elk project weer meer hebben geleerd voor het volgende. Het is een bouwwerk en geen enkel project had gerealiseerd kunnen worden zonder het vorige. Ik ben nog steeds bezig met diezelfde reis waaraan ik ben begonnen toen ik 16 was waarin elk project een vervolg is van het voorgaande.

Door de jaren heen heb ik beseft dat ik van het proces moet genieten in plaats van steeds haast te maken om alles af te hebben. De reis is de kunst. Ik heb onlangs kunst gemaakt in een gevangenis in Californië, waar ik flink van onder de indruk was omdat ze in zo'n gesloten omgeving in korte tijd de impact van kunst konden ervaren. Ik heb er haast mee gemaakt omdat ik wist dat ik misschien geen vergunning zou hebben om later die gevangenis weer binnen te komen, en toen kwam corona.

Andreas: JR, heb jij nog een vraag voor ons?

JR: Eigenlijk wel. Hoe voelen jullie je? Kijken mensen uit naar de tentoonstelling en wat was de reactie toen jullie deze tentoonstelling aankondigden?

Andreas: Goede vraag. Veel mensen hebben nog nooit van JR gehoord, maar zodra ik die mensen dan de afbeeldingen laat zien, hoor ik: “o ja!” De kunstwereld en de museumwereld

weten vaak van niets, maar andere mensen kennen je juist erg goed en volgen je ook op Instagram en vertellen me dagelijks wat je allemaal uitvoert. Voor mij als klassiek museumpersoon is dit een interessante ervaring om al die verschillende benaderingen en reacties te zien. Er is veel media-aandacht voor. Dit is een van de lastigste dingen om in te schatten: bezoekersaantallen, publiek, wie er gaan komen. Dus is het voor ons ook een spannende museumreis.

JR: Prachtig. Ik signeer mijn werk nooit, maar mensen kennen het misschien wel en weten dan niet wie erachter zit. Ik hoop dat ik zo lang mogelijk nog als kunstenaar door mensen ontdekt kan blijven worden. Zodra iedereen je kent is er minder enthousiasme. Maar als iemand zegt: “Nooit van gehoord, die ken ik niet”, dan gaan mensen het project uitleggen en dat is het spannendst. Ik doe al 8 tot 9 jaar niet meer aan media. Ik deed al zo min mogelijk voor de media, om ervoor te zorgen dat ik niet te bekend werd en dat mensen mijn werk zelf kunnen ontdekken in plaats van de hele wereld te laten weten wat ik doe. Ik laat mensen mij liever zelf ontdekken.

Andreas: Mooi, dan zeggen wij onze afdeling communicatie het aan niemand te vertellen...!

Ik hoop dat ik zo lang mogelijk nog als kunstenaar door mensen ontdekt kan blijven worden. Zodra iedereen je kent is er minder enthousiasme.

In oktober 2019 kreeg JR toestemming om te werken in een zwaargewaakte gevangenis in Tehachapi, Arizona. Hij ging er heen om 28 gevangenen te ontmoeten en een voorstel te doen voor een gezamenlijk project op het binnenterrein. Het merendeel van de gevangenen zat er al bijna tien jaar, velen tot levenslang veroordeeld met geen kans op voorwaardelijke vrijlating.

JR en zijn team fotografeerden de mannen één voor één van bovenaf. Ze kregen de kans hun verhaal te vertellen voor de camera. Zonder specifieke vragen, ze konden zich vrijelijk uiten. JR maakte ook foto's van vroegere gevangenen en de bewakers, zodat hij een totaal van 48 portretten en verhalen had uit het gevangenisstelsel.

Twee weken later kwam JR met zijn team om 338 stroken papier op de grond te plakken. Samen met de opgesloten, bewakers en vroegere gevangenen voltooiden ze het karwei met behangplaksel en bezems binnen een paar uur.

De uiteindelijke installatie is vanaf het binnenterrein niet goed te zien. Maar van bovenaf is het duidelijk dat de gevangenen en bewakers zij aan zij staan. Na drie dagen was de installatie verveerd en verdwenen doordat de gevangenen er steeds overheen liepen.

In februari 2020 kwam JR weer naar het California Correctional Institution in Tehachapi om krachtige en monumentale muurbeelden te maken. Hij liet zich inspireren door de Tehachapi bergen, die net buiten het zichtveld van de centrale binnenplaats liggen. Samen met vrijwilligers uit de gevangenis bracht hij een bergketen aan op de muren van de binnenplaats. Deze installatie is er nog steeds. Voor meer informatie over het project en de verhalen van de deelnemers, download de gratis JR:murals app voor iPhone en android.

JR, Women are heroes, Favela Morro da Providência, Rio de Janeiro, 2008

JR, Inside out, Times Square New York, 2013

JR, The Chronicles of New York City, 2018-19 (detail)

HET MUSEUM IS VAN IEDEREEN

Geertje Smeding als verbindende projectleider van **JR: Chronicles**

DOOR RUBY DE VOS BEELD CHRISTOPHER SMITH

Het is een kleine vier maanden tot de opening van de tentoonstelling *JR: Chronicles* wanneer Geertje Smeding en ik elkaar spreken. Smeding, outreach medewerker en projectleider van de tentoonstelling, werkt thuis. Waarom Smeding van contact leggen en verbinden haar beroep heeft gemaakt, is direct duidelijk: ze is energiek, optimistisch en uitermate geïnteresseerd in haar medemens. In dit gesprek draaien we echter de rollen om: wat drijft haar als outreach medewerker bij het Groninger Museum, wat interesseert haar zo aan JR en hoe is ze projectleider geworden van zo'n grote tentoonstelling?

Smedings aanstelling als projectleider van *JR: Chronicles* is wellicht verrassend wanneer je beseft dat ze pas in 2018 als medewerker buitendienst bij het Groninger Museum kwam werken. Aan haar de taak om de inhoudelijke verbinding te versterken met groepen mensen die het museum weinig bezoeken. Als eerste op de agenda: de Stadlers. Smeding trok naar Vinkhuizen, de Oosterparkwijk, Beijum en Lewenborg waar ze steeds in vier maanden tijd een netwerk opbouwde. "Ik maak dan gebruik van alle relaties en samenwerkingspartners die al actief zijn in de wijk, en

ga met die partners in gesprek om te kijken wat er speelt. Dan krijg ik een indruk van wat we zouden kunnen inzetten voor een project dat dan uiteindelijk weer terugleidt naar ons." Ze maakt zo niet alleen het Groninger Museum zichtbaar in de wijken, maar ook de wijken zichtbaar in het museum. In de tijdelijke tentoonstelling *Mooi Vinkhuizen* waren portretten van inwoners van die wijk te zien in de entreehal. "Op die manier is de relatie tussen het museum en zijn bezoekers niet meer lineair – 'wij bieden jou een tentoonstelling aan' – maar wordt die ronder. En zo ontstaat er ruimte voor nieuwe perspectieven."

Nu is het precies die verbindende rol en die interesse in meervoudige perspectieven die Smeding inzet als projectleider bij *JR: Chronicles*. De tentoonstelling biedt een overzicht van JR's maatschappelijke kunstprojecten, die eigenlijk altijd buiten musea vorm hebben gekregen. "Wij vonden dit een ideale gelegenheid om te kijken hoe wij naast onze tentoonstelling ook aansluiting met de Groningers konden vinden door middel van projecten die buiten het museum plaatsvinden en inhoudelijk goed passen – inclusief verhalen over graffiti en zijn geschiedenis in Groningen."

Verbindingsproject

Een eitje dus, de overstap naar projectleider van een grote tentoonstelling? “Nee joh, dat is natuurlijk doodeng! Ik heb geen verstand van hoe je technische tekeningen van een tentoonstellingszaal moet maken, of welke vitrines gebruikt moeten worden. Ik ben geen conservator. Ik heb fijne collega’s met wie ik daarvoor samenwerk bijvoorbeeld Fabiola Bierhoff, de nieuwe coördinator tentoonstellingen van het museum. Daarnaast heb ik natuurlijk de luxe dat we de tentoonstelling overnemen van het Brooklyn Museum, waar conservatoren samen met JR en zijn studio de inhoud hebben bepaald. Maar ik ben wel een verbinder en ik zie dit als een verbindingproject.”

In dat opzicht ziet Smeding ook wel iets van haar eigen werk in JR’s projecten. “Zijn werk gaat over mensen zichtbaar maken op plekken waar ze normaliter niet zichtbaar zijn. Eén van zijn topstukken is *The Chronicles of New York*, een gigantische collage met portretten, heel veelzijdig en meerstemmig, met mensen die uit New York komen en hun verhaal delen. Het engagement van zijn werk raakt me, omdat het heel oprecht is. Zijn doel is natuurlijk anders, maar ik herken die drive om contact te maken en mensen te leren kennen.”

In JR’s project *Inside Out* komt die interesse in de medemens op verrassende wijze tot uiting. In dat langlopende community art project, waar wereldwijd al meer dan 400.000 mensen uit 138 landen hebben deelgenomen, kunnen mensen hun portret laten nemen en hun verhaal vertellen in een mobiele fotostudio van JR. Die foto’s worden vervolgens op enorm formaat geprint en kunnen met behanglijm op een muur, een straat, of een dak worden geplakt. Voor de expositie komt de fotostudio van JR speciaal naar Groningen. “In de week voorafgaand aan de opening worden op verschillende plekken in Groningen portretten van Groningers gemaakt. Die verschijnen vervolgens op straat in kleine tijdelijke exposities en zelfs op de buitenmuren van het museum,” vertelt Smeding enthousiast. “Zo maken we een connectie tussen de tentoonstelling en de Groningers. Je portret óp het museum zien, dat is toch geweldig!”

Andere perspectieven

Geertje Smeding ziet die nadruk op verbinding in haar eigen werk en in de tentoonstelling als onderdeel van een bewustwordingsproces in de kunst- en cultuursector: het belang om je buiten je bubbel te manifesteren en om samen te werken met verschillende groepen. “Er gebeurt ontzettend veel op dit gebied. Onder andere dankzij de Black Lives Matter beweging van vorig jaar zitten we nu echt in een stroomversnelling, waarbij dingen die al lang spelen ineens een doorbraak krijgen.” De Code Diversiteit en Inclusie vormt hierbij een leidraad voor het museum. “Die code is gebaseerd op vier P’s: publiek, personeel, programma en partners. Het idee is dat je als instituut op al die niveaus nadenkt over hoe je op allerlei gebieden zo breed mogelijk mensen kan verbinden en

bereiken.” Het aanstellen van projectleiders die niet per se een achtergrond hebben als conservator, maar weer andere kwaliteiten meenemen, zoals ook bij de Kinderbiënnale werd gedaan, past binnen dit kader.

Het zijn ontwikkelingen die in de kunstwereld soms ook vragen om oude begrippen te herzien. Want wat is kunst, en wie bepaalt dat? En wat is de functie van een museum? Smeding ziet die vragen vooral als een uitnodiging om musea laagdrempeliger, toegankelijker, en inclusiever te maken. “Ik vind echt: het museum is van ons allemaal. Het is jammer als een grote groep mensen zich daar niet mee verbonden voelt. En dan kan je zeggen: je moet die mensen leren dat ze zich wel verbonden moeten voelen, óf je kan als organisatie ook kijken of je iets aan kan passen zodat die verbinding wel ontstaat. Dat laatste vind ik natuurlijk interessanter.” Er zijn een heleboel manieren om dat te doen. Ze noemt het voorbeeld waarbij een schilderij met een zwart jongetje op een andere hoogte wordt gehangen waardoor het perspectief verandert. “Het jongetje staat nu centraal, hij is het eerste waar je oog op valt. Zo kan je er op een heel andere manier naar kijken en worden andere verhalen zichtbaar. Ik denk dat kunst daardoor meer van ons allemaal kan worden, want dat is het gewoon nu niet. En dat is wel nodig.”

Kansrijke samenwerkingen

“Wat ik zelf vooral heel leuk vind om te doen,” voegt ze toe, “is onderzoeken hoe je door andere partners kan betrekken tot een nieuw programma en een nieuw publiek kan komen.” Zo werkt ze nu bijvoorbeeld samen met Clash, Noordstaat (voorheen Urban House Groningen), Spot en Stichting Writer’s Block, organisaties die zich bezighouden met street art, graffiti, hedendaagse muziek en kunst. “Normaliter zouden zij wellicht niet de meest voor de hand liggende samenwerkingspartners voor het Groninger Museum zijn. Maar juist nu is dat heel interessant in de context van JR. Vanuit die samenwerking ontstaat dan een waarachtige basis om nieuwe groepen te bereiken.”

Er staat dus inmiddels een rijk randprogramma op stapel. “Mijn uitdaging is daarin wel dat ik heel enthousiast ben,” zegt Geertje Smeding. “Ik vind alles ontzettend kansrijk en zet veel lijnen uit. Op een gegeven moment moet je dan gaan kiezen voor bepaalde dingen, en dat vind ik soms wel lastig.” Wat maakt een samenwerking vruchtbaar en geschikt? “Ik denk dat het veelbelovend is wanneer je een gedeeld belang hebt: beide partijen moeten bereid zijn om iets bij te dragen. “Als de samenwerkingen twee kanten opgaan, dan klopt het.”

Een voorbeeld van zo’n kansrijke en spannende samenwerking is die met het theaterfestival Jonge Harten. Geertje Smeding en Karlijn Benthem, directeur van Jonge Harten, onderzoeken op dit moment de mogelijkheden om hun doelgroepen uit te wisselen – ook aangezien het festival en de tentoonstelling op dezelfde dag openen. Benthem benadrukt

dat het de inhoudelijke samenhang is die deze samenwerkingen relevant en urgent maakt. “Bij Jonge Harten zijn we op dit moment aan het onderzoeken hoe wij de stem van jonge kunstenaars nog toegankelijker en luider kunnen laten horen in de publieke ruimte,” vertelt Benthem. “Er is een nood aan individuele verhalen om de grote context te kunnen begrijpen. Kunst op straat, de *scenes* die daar ontstaan vanuit noodzaak, zijn daarom ongelooflijk inspirerend en nodig op dit moment. De tentoonstelling *JR: Chronicles* en het programma dat Geertje aan het samenstellen is, dragen daaraan bij.”

Een ander voorbeeld is de samenwerking met Stichting Kladmuur, een project van Hugo Engwerda en Aileen Middel (die werkt onder de kunstenaarsnaam Mick la Rock). Kladmuur maakt samen met het Groninger Museum een tentoonstelling over de begintijd van graffiti in Groningen, met aandacht voor de rol van het Groninger Museum daarin. “Als museum ben je vaak gericht op de objecten die je wil laten zien. Kladmuur brengt de verhalen en inzichten mee van hoe die tijd was,” zegt Smeding. “Door die samenwerking tussen kunst en geschiedenis komen de objecten tot leven.” Bovendien leidt het tot een grotere meerstemmigheid: het is niet het kunstobject in isolatie dat betekenisvol wordt verklaard, maar de gehele, complexe context waarin het is ontstaan.

Lokaal kijken

Een derde project, dat in juli nog in de steigers staat, is de samenwerking met Writer’s Block, een organisatie uit Leeuwarden die een podium wil bieden aan graffiti en street art kunstenaars. “Een van de manieren waarop ze dat doen is door kunstenaars te vragen of ze een *mural* willen maken, waarvoor het ontwerp dan tot stand komt met input van de wijken en de bewoners,” vertelt Smeding. “Dat zijn uiteindelijk de mensen die ernaar moeten gaan kijken; er ontstaat toch een semi-permanent kunstwerk. Dit idee gaan we ook in Groningen uitvoeren. En dat betekent dat ik weer terugga naar de wijken.” Zo komen alle lijntjes dan weer samen: de huidige tentoonstelling vormt een aanleiding om in de wijken terug te komen en iets achter te laten.

Een van de kunstenaars die Smeding uit wil nodigen voor de murals is Michel Velt, een lokale street art kunstenaar. “Als het nou gaat om Groningers zichtbaar maken op plekken waar ze niet zijn, dan ben je bij Michel Velt aan het goede adres. Hij maakt enorme portretten van vrienden en mensen uit zijn omgeving die over de hele wereld te zien zijn.”

“Als je lokaal verbinding aan wilt gaan, dan is het logisch met Groningse kunstenaars te werken die een inhoudelijke relatie tot het thema van de tentoonstelling hebben. Er gebeurt hier namelijk ontzettend veel,” zegt Smeding. “Bovendien is het een mogelijkheid om met minder bekende namen de verbinding aan te gaan. Met kunstenaars die zich duidelijk manifesteren op lokaal, nationaal of internationaal niveau, maar die nog niet meteen per se een grote tentoonstelling in

Geertje Smeding en Karina Smrkovsky (hoofd communicatie Groninger Museum) met hun Inside Out foto's uit de photobooth in New York, 2020

het Groninger Museum zouden hebben. Dit soort projecten maken verrassende samenwerkingen mogelijk. Ik denk dat dat een goede ontwikkeling is.” Peter Reen van de organisatie achter Writer’s Block, beaamt dit. “Het feit dat het Groninger Museum, een museum met internationaal aanzien, erkent dat street art en graffiti volwaardige kunstvormen zijn, is een heel goede ontwikkeling,” zegt hij. “Want het gaat ons er uiteindelijk om zoveel mogelijk kunst in de openbare ruimte te brengen, waar het gratis toegankelijk is voor iedereen.”

En dan is dit nog niet eens alles. “De tentoonstelling duurt een half jaar. Dat geeft ruimte om gedurende die tijd, wanneer alles loopt, ook weer projecten te ontwikkelen. Niet alles hoeft in het begin al af te zijn. En ik blijf natuurlijk ook bij het museum werken; straks ga ik weer de wijken in. Daar heb ik heel veel zin in, want dat heb ik echt gemist door de corona maatregelen. Het is als een soort spin-off project,” zegt Smeding. “Alles moet uiteindelijk leiden tot een nauwere band met onze omgeving.”

Groses Jouis, La Fayette, Cité des Beaux Arts vu par

JR, Grosses Jouis, Bastille, 2006

GRAFFITI IN GRONINGEN
T/M 6 FEBRUARI 2022

STADS- WANDELING GRAFFITI & STREET ART

BEELD NIELS KNELIS

In samenwerking met SPOT en Noordstaat neemt het Groninger Museum je vanaf 19 november 2021 mee op een gratis multimediale en muzikale tour langs street art en graffiti in Groningen.

Wandel de korte route of pak je fiets en doe de lange tour. Je ziet kunstwerken

op straat die je misschien niet eerder zag en hoort korte verhalen over de kunstenaars. Dit alles wordt begeleid door een muzikale playlist samengesteld door Thijs de Vlieger van Noisia. Je kunt de tour op ieder gewenst moment en op elke plek starten met je eigen telefoon en oortjes. Hier zie je vast een paar stops speciaal

voor het magazine op de foto gezet door artdirector en dj Niels Knelis. Natuurlijk geven we niet alles weg, want het is veel leuker om dat zelf te bekijken.

De tour is gratis te volgen via een link op de websites www.spotgroningen.nl & www.groningermuseum.nl

GRAFFITI IN GRONINGEN
T/M 6 FEBRUARI 2022

GRAFFITI IN GRONINGEN

Aileen Middel en Hugo Engwerda over hun passie

DOOR STEVEN KOLSTEREN BEELD CHRISTOPHER SMITH

“De eerste graffiti op straat in Groningen in de jaren tachtig moet als ergoed gedocumenteerd worden”, zegt een gedreven Hugo Engwerda. Voor dit doel werd Stichting Kladmuur opgericht. “Graffiti wordt in oude krantenartikelen als muurkladkunst bestempeld.” Hij kijkt met een knipoog naar een wand vol met graffiti in zijn atelier, in Het Werk, een culturele broedplaats voor zo’n twintig creatieve geesten in de Oosterparkwijk in Groningen. Hugo probeert de ontwikkelingen van graffiti en hiphop te vangen vanuit de verschillende subculturen die er toen waren. Zijn uitgebreide archiefmateriaal is de bron voor de huidige tentoonstelling in de ovale zaal van het Groninger Museum. Daarbij werkt hij nauw samen met Aileen Middel: een van de bekendste Groningse writers, die nog steeds actief is als kunstenaar en curator van graffiti, onder meer in de Dutch Graffiti Library.

Mickey

Aileen is geen onbekende voor het Groninger Museum. Haar levensverhaal is verweven met de gebeurtenissen rondom graffiti in Groningen. Het begin ligt elders. “Mijn ouders verhuisden van 1980 tot 1984 naar Tilburg. Daar ontdekte ik

als schuchter meisje van twaalf jaar grote jongens die aan het breakdancen waren, op een matje voor V&D. Zelf zette ik een eerste tag op een muurtje vlakbij. Omdat ik Mickey Mouse shirtjes droeg, koos ik de naam Mickey.” Toen ze in 1984 terugkwam in Groningen, wilde ze, inmiddels puber, “de bloemetjes buiten zetten.” Ze zag overal tags van punk en Z-side schrijvers en namen als Pinox en Gonzo. Echt onderscheid maken in stijl kon ze nog niet. Inmiddels was in januari 1984 een tentoonstelling van New Yorkse graffiti in het Groninger Museum geweest, met een werk van Seen onder de naam Angel. Een Groninger had dit buiten in een tunneltje gekopieerd, als Groninger Angel dus. Het was voor Mickey de fysieke kennismaking met de New Yorkse artistieke stijlen en het sloeg in als een bom. “Je schrijft je naam op een muur, iedereen ziet het en je maakt er naam mee”, zo vat ze het bondig samen. Dat wilde Mickey ook doen, maar ze had geen idee hoe het moest. Eerst zette ze een tag achter op de stoelen van een bus waarmee ze naar softbal training reed, met een blue metallic spuitbus die over was van het schilderen van haar fiets. Een volgende stap was gedurfder: zittend op haar hurken in de Peperstraat om een tag te zetten, doemde opeens een grote vent naast haar op. “Wegrennen kon niet meer. De gast ging door zijn knieën en zette een tag naast de mijne. Het bleek Pinox te zijn, de king van Groningen!”

Mickey op de afterparty van de opening van *Coming from the subway*, oktober 1992

Mickey "the girl on aerosol again" bij Hall of Fame Scheepswerf Damsterdiep, 1987, foto: Aileen Middel

Graffiti op de straatgevel van het Pepergasthuis in de Peperstraat te Groningen, 1985, foto: Gerard Til, collectie Groninger Archieven

Mickey voelde zich steeds meer erkend. Maar hoe kom je aan goede voorbeelden? In 1985 verscheen het boek *Subway Art* met foto's van New Yorkse treinen door Henry Chalfant en Martha Cooper. Tot haar geluk kreeg ze het van haar ouders. "Op een dag kwam ik thuis van school en lag het boek op tafel. Ik trok me terug in mijn kamer en begon met overtrekken en fantaseren over de hiphop in New York." Kort daarop herkende Mickey een jongen die ze eerder zag op een hiphop party bij de VPRO in 1986 bij de première van de film *Beat Street* (1984) in Images in Groningen en zo raakte zij langzaam opgenomen in een gemêleerde scene met jongeren van allerlei afkomst.

Stroomversnelling

In 1987 bleven de graffiti enthousiastelingen thuis om op tv te kijken naar de hiphopdocumentaire *Big Fun in the Big Town* (1986 VPRO, door Bram van Splunteren) en de film *Style Wars* (1983, door Tony Silver en Henry Chalfant). Graffiti kwam daarna in een stroomversnelling. Met tienertoe van de NS reisden Mickey en anderen naar allerlei steden en kopieerden de style wars, wel in crews maar niet met de New Yorkse rivaliteit. Ze leerden elkaar ook kennen via het underground fanzine *Freestyle*, "een soort Instagram avant la lettre" waarin ze elkaar groetten en foto's uitwisselden, soms ook adressen. Aileen en Hugo sommen op waar overal in het land graffiti scenes bloeiden: Nijmegen, Amsterdam, Rotterdam, maar ook Alkmaar en Sneek en vele andere steden. Natuurlijk

werden ze wel eens in kraag gegrepen. Mickey had de pech bij een schoonmaakactie van NS – ze gingen natuurlijk ook op treinen werken, naar hun Amerikaanse helden – gepakt te worden omdat men dacht dat ze als meisje eenvoudiger te beïnvloeden zou zijn; ze moest een grote som geld betalen.

Ook in Hoorn moest ze eerst een en ander schoonmaken voordat ze mocht gaan naar het doel van de reis: een expositie van de New Yorkse helden Seen en Quik georganiseerd door verzamelaar Vincent Vlasblom. "Zul je het nooit meer doen?" Aileen lacht hartstochtelijk: "Het is mijn passie, het doet mijn bloed stromen!"

Schakel

In Hoorn ontmoette Mickey voor het eerst Quik (Lin Felton). Enkele jaren later, in 1993, stond ze in Groningen een stadsbus te bewerken in het kader van een voorlichtingsfilmpje over wat gebeurde als je gepakt werd, toen een chauffeur in onvervalst Gronings zei dat ze maar eens naar de remise moest gaan, want daar kwamen Amerikanen bussen beschilderen. De jongens van wie ze werk als collage boven haar bed had hangen in levenden lijve! Quik herkende haar meteen. Zo kwam Mickey enigszins bedeesd aan in het Groninger Museum, toen nog aan de Praediniussingel met haar blackbook vol schetsen. Ze werd met open armen ontvangen bij de afdeling educatie, niet alleen omdat ze aan de pabo

Illustratie uit Ploaties fanzine, een blad dat werd gemaakt door Tup Wanders, Niek Schutter en Ricky van Duuren, 1981, collectie Bacteria.nl

De United Street Painters (USP) aan het werk in het Platformtheater aan het Boterdiep te Groningen, 1986, foto: Elmer Spaargaren, collectie Groninger Archieven

Pieces van Quask en Oream 1988, fotograaf onbekend, collectie Aileen Middel

Piece gemaakt door Giant, locatie Kattendiep, 1985, collectie Stichting Kladmuur

studeerde maar omdat zij de schakel was naar de Groningse scene. Ze kende de plekken en de mensen. Zo wees zij museummedewerkers de hangplekken, zoals een terrein bij de Admiraal de Ruyterlaan. Al snel werkte Mickey op allerlei manieren mee aan de grote overzichtstentoonstelling *Coming from the Subway*, terwijl Quik en Blade haar vaderlijk onder hun vleugels namen: "Je moet wel een jurk aandoen naar de opening!" "Ik vond het heel bijzonder dat ik op die manier inhoudelijk mocht bijdragen", zegt Aileen nu. Ze schreef een stukje voor de museumkrant, maakte een omslag voor een educatief boekje, leidde een reporter van de NOS rond door de stad, evenals de beroemde fotograaf Jim Prigoff (van het boek *Spraycan Art*, 1987) en was te zien in het actualiteitenprogramma NOVA. In een educatieve diaserie bij de expositie waren haar graffiti in Groningen opgenomen. Maar het absolute hoogtepunt kwam op de avond van de opening.

Lee Quinones gaf een gastcollege aan Academie Minerva en na afloop togen alle schrijvers en gasten naar het huis van de museumcurator voor een afterparty. Lady Pink vroeg Mickey mee. Het gezelschap bekeek de uitzending van NOVA. "Ik kreeg applaus van de New Yorkers! Ik geloofde bijna niet dat dit op mijn pad kwam, ik ben maar een meisje uit Groningen!" Met Lady Pink en Quik ging ze ook buiten graffiti maken.

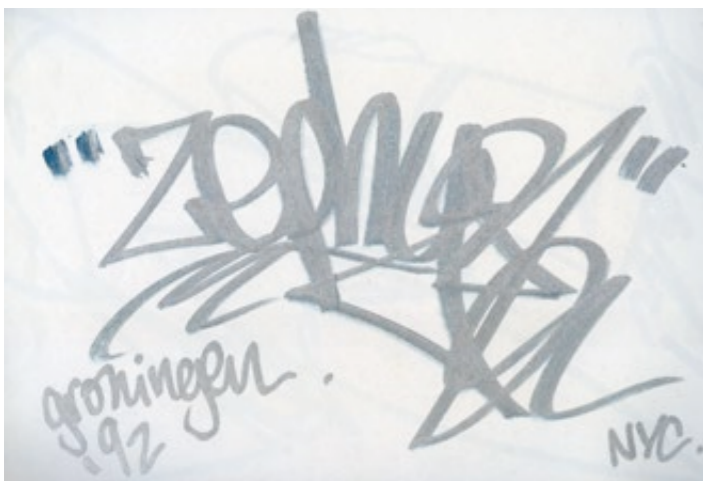
Curator

Quik en anderen nodigden haar uit om naar New York te komen, waar ze jarenlang actief was als Mickey. Toen ze in 2005 gevraagd werd mee te werken aan een documentaire, *Bomb It!* van John Reiss, besloot ze niet langer onder die schuilnaam naar buiten te treden. Ze stopte met haar werk als kleuterjuf en ging verder als kunstenaar Mick La Rock (een typische stoere hiphop naam). In 2015 werd ze gevraagd de tentoonstelling *New York meets the Dam* voor het Amsterdam Museum i.s.m. het Museum of the City of New York mede samen te stellen en later, in 2018, gaf ze de aanzet om een muurschildering van Keith Haring (op het voormalige depot van het Stedelijk Museum in Amsterdam, uit 1986) van de ondergang te redden. Zo kwam zij ook in contact met Hugo Engwerda.

Hugo tovert overal razendsnel de juiste foto en context bij. Hij is minstens zo gepassioneerd als Aileen. "Graffiti vervaagt in de buitenlucht, wilde kunst heeft veel vijanden. Er zijn nog twee plekjes met jaren tachtig graffiti in Groningen, een kelder bij galerie NP3 en een muur waar onlangs het casino is afgebrand en waar geen zonlicht kon komen", zegt hij. Hugo groeide op in Bolsward in Friesland. Toen hij ging studeren aan Minerva werd hij gegrepen door de Groningse graffiti-geschiedenis en ging in steegjes fotograferen. Voor hem was Mickey een held uit een voorgaande graffiti generatie. [G](#)

Hugo Engwerda

Tag van Zephyr uit New York, gezet rondom expositie Coming from the Subway in het blackbook van Reson, 1992, foto: Aileen Middel

CAB gemaakt bij Hall of Fame Scheepswerf Damsterdiep door: Orea, Cab, 1987, Foto: Ronald de Bloeme

Tijdcapsule

In de jaren tachtig hadden de jongeren nog geen fototoestel of mobiel met camera, dus hun graffiti werd niet gefotografeerd. Er was een docent die zich wel een dure camera kon veroorloven en die had 144 dia's in hoge resolutie gemaakt. Toen Hugo deze serie in 2010 kreeg, voelde hij zich enorm verantwoordelijk voor wat hij "een tijdcapsule" noemt. Het archief groeide doordat hij steeds meer "schoendozen vol knipsels en foto's" kreeg. Hugo staat voor de culturele benadering, niet zozeer de artistieke. Hij onderscheidt vier stromingen in de stad: de punk, de hooligans (Z-side van FC Groningen), de hiphop en de Haks-invloed, naar museumdirecteur Frans Haks die in 1983/84 de eerste graffititentoonstelling presenteerde, "een belangrijke speler". Maar al die stromingen lopen door elkaar heen, er zijn geen duidelijke scheidslijnen. Hugo benadrukt ook dat het geheel een remix is van de populaire cultuur en popart: cartoons, belettering, illegaliteit, schuilnamen en roem. Het archiefmateriaal wordt gepubliceerd op Instagram, maar leidt ook tot podcasts en een boek. Naast archivaris, publicist en grafisch vormgever is Engwerda docent aan de Academie voor Popcultuur in Leeuwarden en Groningen. Met de jonge, internationale studenten maakt hij op basis van zijn archiefmateriaal post-graffiti. De studenten zijn heel geïnteresseerd in die tijd, hoe de steden er uit zagen. Aileen vult aan uit eigen ervaringen met studenten: "In Nederland is alles aangeharkt, tuintjes liggen vol tegels en als je met je vingers knipt heb je alles overal online. De jongeren zijn geschokt

als ze hun leeftijdsgenoten van toen zien. Er is een foto van Martha Cooper waarop je ziet hoe een paar jongens basketballen op een pleintje en meisjes aan het tutten zijn, en op de achtergrond staan de appartementen in brand!" Het verval en de uitzichtloosheid gaven een boost aan creativiteit.

Met haar artistieke werk in New York kwam Mick La Rock ook steeds meer in contact met de geschiedenis van graffiti. Bij het voorbereiden van de tentoonstelling in Amsterdam kwam ze terecht in een achtertuin in New York waar ze de oude Bot 707, de grondlegger van de crew *The Fantastic Partners*, ontmoette: "Hij schreef graffiti toen ik twee was!" "Dan ga je nog verder terug in de tijd, naar het allereerste begin", aldus Hugo. In hun onderzoek en werk zijn ze beide zeer kritisch en nauwkeurig bezig met juiste toeschrijvingen. "Spanning levert energie, drama maakt het interessant. De kennis moet uit de scene zelf komen, museummensen van buitenaf hebben die niet." Zoveel is er niet veranderd sinds Mickey zich meldde bij het Groninger Museum in 1992 en ging meewerken als schakel naar de Groningse scene. Nu is zij opnieuw betrokken bij een tentoonstelling, met nog rijkere achtergrond en ervaring. In de ovale zaal maakte zij voor deze gelegenheid een wandschildering, die door het museum wordt aangekocht. Graffiti is nog steeds overal ter wereld populair, net als hiphop, waaruit de huidige popmuziek van rap en *spoken word* voortkwam. De tentoonstelling is een nieuwe kans om de interessante geschiedenis te ontdekken. [G](#)

Poul ter Hofstede 1940 - 2020

November 2020 overleed, midden in de stilte van de pandemie, op bijna tachtigjarige leeftijd oud-conservator Poul ter Hofstede, die ruim vijfendertig jaar in het Groninger Museum heeft gewerkt.

Poul werd in 1968 aangesteld als wetenschappelijk assistent voor de moderne kunst. Mede dankzij zijn grote enthousiasme en stimulerende omgang met kunstenaars bracht hij leven in de brouwerij. Zo bedacht en organiseerde hij in 1972 een grote 'inventarisatie-tentoonstelling' van de actuele Groninger kunst. Alle Groninger kunstenaars mochten hiervoor werk inleveren. Er namen 84 kunstenaars uit de stad aan deel en bij de tweede editie 91 uit de provincie. Nog nooit werd een opening door zoveel mensen bezocht: met meer dan 1200 bezoekers barstte het oude Groninger Museum bijna uit zijn voegen.

Een belangrijk initiatief van Poul was het aanleggen van een collectie kunstenaarsboeken uit vooral de jaren zestig en zeventig, de hoogtijdagen van dit toen nieuwe medium. Met een relatief klein budget bracht hij op dit gebied een indrukwekkende, internationale verzameling bijeen van kunstenaars als Gilbert & George, Edward Ruscha, Sol LeWitt, herman de vries en tientallen anderen.

Bijzonder levendig waren de Aulaprogramma's die hij organiseerde, de eerste in 1979, met muziek, films, lezingen en performances. Er traden avontuurlijke, grensverleggende kunstenaars op als Misja Mengelberg en Laurie Anderson (toen nog niet zo beroemd als later).

Ook toen er onder de nieuwe directeur Frans Haks in de jaren tachtig een heel andere wind in het museum was gaan waaien, kon Poul zich met aanstekelijke energie op nieuwe projecten storten. Hij organiseerde tal van tentoonstellingen, zoals *Fotografia Buffa* (1986), *Pensieri di Plastica* (1987) en *Coming from the Subway* (1992), om er slechts drie te noemen. Na afloop van de opening van die laatste vond er een afterparty plaats in het huis van Poul en zijn vrouw Hettie. Het was een sprankelende avond, waarbij aankomende Nederlandse graffitikunstenaars kennis konden maken met hun helden uit de New-Yorkse scene, zoals Blade, Quik, Dondi, Lady Pink, Lee en vele anderen.

Daarna vervulde Poul nog verschillende functies binnen het museum, zoals Conservator voor Prenten en Tekeningen en Conservator Collecties. In die laatste functie gaf hij de aanzet tot de realisering van het nieuwe museumdepot in Hoogkerk, dat enkele jaren na zijn pensionering in 2003 door zijn opvolger werd voltooid. [G](#)

REBELS & VERNIEUWEND

DOOR STEVEN KOLSTEREN

Eind 1983 kondigde toenmalig museumdirecteur Frans Haks enthousiast een tentoonstelling over New Yorkse graffiti aan, in samenwerking met Museum Boijmans van Beuningen in Rotterdam. Haks kende daar directeur Wim Beeren, die in de jaren zeventig lector kunstgeschiedenis aan de universiteit van Groningen was geweest en in het bestuur van het museum had gezeten ten tijde van zijn benoeming. Beide directeuren staken hun nek uit. Het ging niet om gevestigde kunstenaars, zelfs niet om kunstenaars met een opleiding.

Graffiti werd gemaakt door jonge mannen (en een enkele vrouw) uit allerlei wijken in New York, uit diverse bevolkingsgroepen, die een nieuw medium ontdekt hadden: metrostellen met spuitverf voorzien van hun naam. Het aanbrengen daarvan was avontuurlijk: het gebeurde 's nachts in depots, al hangend aan de treinstellen; de makers die vaak in crews waren verenigd werden opgejaagd en gestraft, de wagons schoongespoten en met een coating bedekt, maar

de levenslust liet zich niet beteugelen. Voor een alternatieve galerie, de Fun Gallery, gingen de jonge 'writers' op doek werken en zo werd het mogelijk dit fenomeen ook in Europa te tonen in musea.

Frans Haks verdedigde de 'vandalen' met verve. Opleiding en achtergrond interesseerden hem niet als het om kwaliteit ging. En die zag hij: het verbeelden van de naam, in steeds sierlijker en complexere lettervormen (de zogenaamde style wars), vloeide volgens hem direct voort uit de kunstgeschiedenis, waarin op een bepaald moment de signatuur van de kunstenaars steeds belangrijker wordt. Die signatuur werd, aldus Haks, nu het complete beeldvlak en enige onderwerp, net zoals het landschap op de achtergrond van middeleeuwse panelen geëvolueerd was tot zelfstandig genre in de 15de en 16de eeuw. Bovendien gebruikten de makers een compleet nieuwe techniek in de kunst. Zoals de gebroeders Van Eyck het werken met olieverf hadden geïntroduceerd, zo brachten zij de spraycan. En ze verwerkten marketing in hun creatieve uitingen, namelijk voor zichzelf.

Quik, I am...the smoke king. I am black, 1982, spuitverf op doek, 75 x 101 cm, Groninger Museum

Phase 2, Majestic: Athanasian Confrontation, 1984, spuitverf op doek, 207 x 454 cm, Groninger Museum

Vernieuwend

De tentoonstelling *Graffiti* in januari en februari 1984, die veel negatieve reacties opriep van museummensen en critici, verstevigde het imago van het Groninger Museum als vernieuwend, brutaal, een tikje rebels. Bovendien trok deze niet-traditionele museumbezoekers, jongeren uit allerlei wijken, veel scholieren. Graffiti, net als hiphop en breakdancing, explodeerde in Groningen en de New Yorkse stijlen werden enthousiast nagevolgd. Het gaf de educatie van het museum ook een stevige zet in de rug, zowel binnen als buiten het museum, met optredens van een breakdancegroep op scholen.

In de huidige opstelling in de zaal van De Collectie is goed te zien hoe indrukwekkend de grote doeken met flonkerende kleuren waren en nog steeds zijn. Zoals zijn gewoonte was, verwierf Haks enkele werken uit die tentoonstelling voor de collectie. Al eerder had hij graffitidoeken gekocht en wel bij korte eenmanspresentaties in de galerie van Yaki Kornblit in Amsterdam. Kornblit was in 1981 naar New York gegaan om nieuwe kunstenaars op te sporen en bracht de jonge graffiti writers als eerste naar Europa. Haks kocht in 1982 bij hem een schilderij van Dondi White en daarna een van Quik (Lin Felton): *I am the smoke king, I am black* (1982). De titel wordt gevormd door de eerste twee regels uit een gedicht van W.E.

Du Bois, *Song of the Smoke*. Dit gedicht werd gepubliceerd in 1907 en is een sterke uiting van 'black pride'. Du Bois was in 1895 de eerste Afro-Amerikaan die promoveerde aan de universiteit van Harvard en werd een belangrijk strijder voor rassengelijkheid gedurende de twintigste eeuw. In 1963 is hij op 95-jarige leeftijd overleden. Het werk is karakteristiek voor de boodschappen die Quik met zijn graffiti wil uitdragen. Zijn thematiek verschoof langzaam van zijn eigen naam met stripachtig zelfportret naar meer figuratieve ontwerpen, meestal vrolijke stripfiguren. Maar zijn onderwerpen zijn bitter: de onderdrukking en achterstand van Afro-Amerikanen, in combinatie met zijn eigen gevoelens over huwelijksproblemen

en financiële tegenslag. De kennismaking met Groningen beviel Quik in de jaren tachtig zo goed dat hij er zich vestigde en enkele decennialang woonde en werkte, tot zijn min of meer gedwongen terugkeer naar New York. Hij gaf ook workshops in het Groninger Museum onder de titel *Childrens Expression through art*.

Van Blade verwierf het museum na de tentoonstelling twee doeken, waarvan *Come on in* uit 1983 (met een stripfiguurtje dat een letter bewoont) het eerste werk is dat hij op doek maakte. Blade, oftewel Steve Ogburn, bleek een grote sterke, ietwat verlegen kerel, die het dichtst bleef bij het

Blade, Come on in, 1983, spuitverf op doek, 170 x 228 cm, Groninger Museum

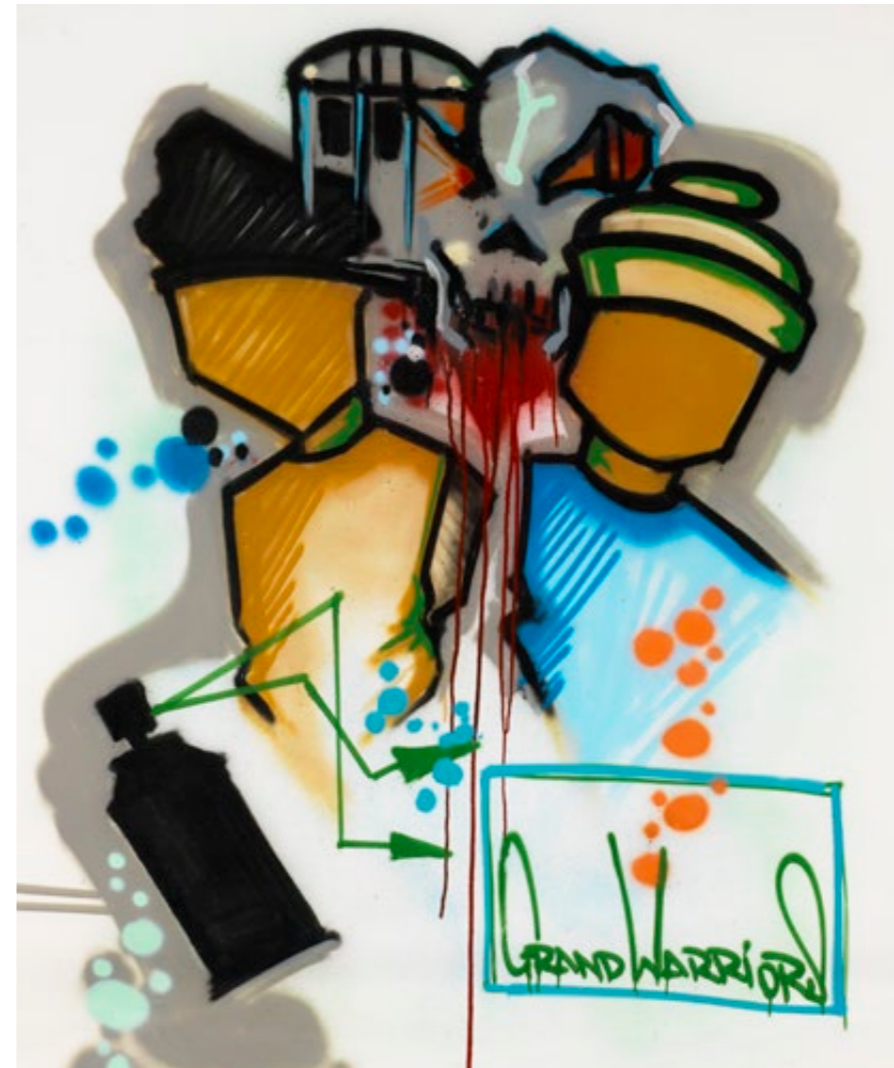
oorspronkelijke gegeven van je naam op de trein spuiten. Op zijn werken is altijd de naam Blade het hoofdonderwerp. Tien jaar later was hij een poos in Groningen, ter voorbereiding van de grote overzichtstentoonstelling *Coming from the Subway* in 1992-1993. Hij was dolblij met zijn 'per diem' (een dagvergoeding), ontving op ons verzoek docenten uit het voortgezet onderwijs maar durfde hen niet toe te spreken, en beschilderde samen met vriend Quik twee bussen van de lokale busmaatschappij. Later hebben een aantal museummedewerkers hem nog eens opgezocht in New York. Hij kwam ons met een witte Thunderbird ("de enige in de wijk") ophalen van het laatste metrostation en bleek in een klein flatje te wonen, met een aquarium als tafel en foto's van een bos als behang. Regelmatig komt Blade nog naar Nederland.

Strijdvaardig

In de Collectiezaal bevindt zich verder een karakteristiek werk van Dondi (Donald) White, *Grand Warriors* (1983), dat pas veel later werd verworven. Dondi maakte boodschappen op doek in de vorm van een beeldbrief. Met *Grand Warriors* verheerlijkt

hij de graffiti writers als strijdbare helden uit een graphic novel tegen iedereen die hen probeert te onderdrukken. Dondi werd in graffitikringen als een van de allergrootsten beschouwd en zijn dood door aids in 1998 werd diep betreurd.

Een andere grootheid leeft ook niet meer: Michael Marrow, alias Phase 2. In 1972 had hij de bubble letter bedacht, die snel furore maakte in de graffitikringen. Phase 2, die ook rapper was, ontwikkelde deze vormen verder met pijlen en wolkjes, die steeds ingewikkelder werden. De letters zelf verdwenen in een overdaad aan geabstraheerde vormen, die hij "hieroglyphical calligraphic abstraction" noemde. Het grote doek in de collectie van het Groninger Museum, *Majestic: Athanasian Confrontation* (1984) wordt als een van zijn meesterwerken beschouwd. De titel verwijst naar Athanasius, een Egyptische bisschop en kerkvader uit de 4de eeuw na Chr., die de orthodoxie bestreed en de 'zwarte dwerg' werd genoemd. Het was uiteraard nog niet te zien op de tentoonstelling in 1984 maar werd in 1985 aangekocht. Want in de jaren tachtig ging Haks vrolijk door met het verwerven en

Dondi White, Grand Warriors, 1983, spuitverf op doek, 166,5 x 135 cm, Groninger Museum

tonen van graffiti. Bij de solotentoonstelling van Rammellzee in februari 1987 kon er niemand meer bij toen de kunstenaar een rapoptreden gaf in de koepelzaal van het museum. Dat alles trok de belangstelling van de New Yorkse verzamelaar Norman Dubrow, een gemeenteambtenaar die in een klein appartement woonde en daarom alleen plaats had voor tekeningen van graffiti. De ontwerpschets is een belangrijk onderdeel van graffiti. Dubrow had bij toeval ontdekt dat het Groninger Museum, dat hij helemaal niet kende, de grootste graffiti verzameling in Europa bezat en schonk in 1989 een groot aantal van zijn werken op papier, tot grote vreugde van Haks. Hij kwam zelf naar Groningen om zijn verhaal toe te lichten voor het personeel en jaren later liepen we hem nog bij toeval tegen het lijf in New York, waar hij inmiddels zijn aankopen in een galerie liet bewaren.

Met de tentoonstelling *Coming from the Subway* sloot Haks volgens hemzelf het actieve volgen van graffiti af. De opening in oktober 1992 was spectaculair, opgeluisterd door nationale omroepen en tv-zender MTV, een fenomeen in de jaren

tachtig. In 1981 had MTV met de video *Rapture* van Blondie de hele wereld kennis laten maken met graffiti. Vrijwel alle belangrijke graffitikunstenaars waren overgevlogen. Later op de avond zetten zij allen een tag (een korte handtekening) op de toiletdeur van de tentoonstellingscoördinator, museumcurator Poul ter Hofstede als dank. Deze deur, een unicum in de wereld van de graffiti doordat zoveel beroemdheden hier verenigd zijn, is nu ook in het museum te zien dankzij de weduwe van Poul, Hettie ter Hofstede.

Ook na 1993 besteedde het Groninger Museum aandacht aan graffiti. Soms kwamen er werken bij uit een schenking, soms werden werken teruggevraagd door de eigenaren die ze in bruikleen hadden gegeven. De meeste writers bleven doorwerken, zij het soms als tattoo artist of als grafisch vormgever. Al met al is er een zeer representatieve verzameling van deze boeiende stijl in de kunstgeschiedenis, waarvan de zaal in De Collectie getuigt. De vroege werken laten bovendien zien dat graffiti zich razendsnel ontwikkelde van letters naar figuratieve voorstellingen en zelfs abstractie. ■

GRONINGER MUSEUM SALON
PATRICK REINDERS

DOOR MAAYKE MEIJERING BEELD JORAM KROL

VAN ALLE MARKTEN THUIS: VAN GRAFFITI- SCHRIJVER TOT SCHOONMAAKREUS

Groninger Museum Salonlid Patrick Reinders was in het verleden niet vies van een tag hier en een piece daar. Als jonge graffitischrijver maakte hij de straten van Groningen – figuurlijk – onveilig. Tegenwoordig is hij ondernemer in hart en nieren, met verschillende bloeiende bedrijven op zijn naam. Zijn schoonmaakbedrijf Effektief sponsort de presentatie van Groningse graffiti bij de tentoonstelling JR: Chronicles. Effektief staat in de top 10 van schoonmaakbedrijven in Nederland en is marktleider in de evenementensector. Het kan ook steeds meer musea tot de klantenkring rekenen. Sinds kort is het Groninger Museum daar één van, maar dat is niet Reinders' eerste kennismaking met het museum.

Begin jaren tachtig kroop Reinders als middelbare scholier geregeld zijn raam uit om, gewapend met een tas spuitbussen, graffiti te schrijven op elk geschikt (en ongeschikt) oppervlak dat hij kon vinden. Dat graffitischrijven ging van een snelle tag met je naam (waarbij meer beter is) tot de echt grote werken, die tijd kostten om te zetten. “Je had voor de winkels toen nog rolluiken. En die werden allemaal volgeklad. Wij vroegen aan de winkeliers of we er graffiti op mochten zetten, bijvoorbeeld met de naam van de winkel. Dan ging niemand daar meer overheen. Daar kregen we dan een paar honderd gulden voor. Of alleen een paar spuitbussen, waar we allang blij mee waren, zodat we 's nachts weer de stad in konden.”

Zombi Squad

Uit de bloeiende straatcultuur van graffitischrijven, beatboxen en breakdancen ontstonden de eerste hiphopgroepen in Groningen. Eén van de bekendste was Zombi Squad, waar Reinders zelf actief in was. Hoewel hij aanvankelijk de rol van rapper op zich nam, hing hij al snel zowel het rappen als graffitischrijven aan de wilgen en stortte zich vol op het schrijven en produceren van liedjes. Zoals met straatcultuur vaker het geval is, liepen ook in deze hiphopgroep allerlei kunstvormen door elkaar. Graffiti, rap, beatboxen, breakdance, dj'en: alles kwam samen tijdens de optredens. Het laatste uitgebrachte nummer op vinyl, *Graffiti*, is een ode aan de graffiti-scene en werd in de Duitse underground muziekscene een hit. Met Zombi Squad maakte Reinders van 1986 tot 2005 meerdere albums, die met name in Duitsland aansloegen. Ze deden wel 160 shows per jaar, soms op grote festivals, reizend door Europa met een grote groep vrienden, muzikanten, dansers en graffitischrijvers. Joram Krol, die Reinders speciaal voor dit magazine fotografeerde, was één van hen. Toch bleef de hiphop in Nederland behoorlijk underground.

Toen het Groninger Museum in 1998 de tentoonstelling *Quik en Co* organiseerde, over het werk van de New Yorkse graffitikunstenaar Quik (Lin Felton) en andere schrijvers uit de collectie van het museum, was Reinders daar met Zombi Squad tijdens de officiële opening in het Coop Himmelb(l)au

paviljoen bij. Samen met de dj was Reinders verantwoordelijk voor de muziekproductie. Tijdens een performance-achtige show maakte Quik live een werk op zaal. Quik was overigens geen vreemde in Groningen. Na een eerdere graffititentoonstelling in het Groninger Museum, besloot hij Groningen voor langere tijd tot zijn thuis te maken. Hij werkte in een atelier in de kelder van de opnamestudio aan het Boterdiep, waar Reinders eigenaar en producer was. “Ik hielp hem zijn collectie op te bouwen en te verkopen. In ruil voor het werk dat ik voor hem deed, kreeg ik een paar procent van de verkopen. Daar was het me niet om te doen, dat was bijzaak. En vaak was dat geld er ook niet en dan kreeg ik een paar kunstwerken.” Nog steeds heeft Reinders meerdere werken van Quik in zijn bezit. Eén ervan hangt prominent in het trappenhuis van Effektief. Het bandlogo op het album *Rough 'N Poetically* (1995) van Zombi Squad werd door Quik ontworpen.

Effektief Groep

In de jaren negentig besloot Reinders naast zijn werk als muzikant en producer te beginnen aan de studie MBA (Master of Business Administration). Door een stage kwam hij terecht bij de Effektief Groep en besloot daar te blijven. Hij werkte zich binnen het bedrijf steeds verder op en kon het in 2005 kopen; het contract werd getekend op de dag dat zijn eerste kind werd geboren. In de afgelopen twintig jaar is Effektief uitgegroeid tot één van de grootste spelers op de Nederlandse schoonmaakmarkt.

Als Salonlid komt Reinders regelmatig in het museum. “Het museum heeft een hele mooie collectie, met echt unieke stukken, van Blade en Rammellzee.” Toch is hij niet het type dat steeds weer terugkeert naar de presentatie van de vaste collectie. Liever ontdekt hij altijd nieuwe dingen, zoals de Kinderbiënnale. “Dat is eigenlijk helemaal niet voor mij natuurlijk. Ik moet er met mijn kinderen nog heen, die vinden zichzelf er te oud voor. Maar daar zitten echt dingen bij die geniaal zijn.” Hij laat zich graag verrassen, ook door kunst en tentoonstellingen die hem in eerste instantie niet zo aanspreken. Door de speciale previews en excursies krijgt hij een kijkje achter de schermen van het museum. “Als je gewoon door een tentoonstelling loopt, zit je er toch veel minder in dan als je de gelegenheid krijgt om het van zo dichtbij mee te maken. Dat vind ik echt waanzinnig boeiend.” **G**

Patrick Reinders is medeoprichter en eigenaar van schoonmaakbedrijf Effektief, uitzendbedrijf 365werk en cateringbedrijf Tweekat. Samen zijn de drie één van de grootste werkgevers van Noord-Nederland, met 2500 werknemers. Met een jaaromzet van 90 miljoen euro, een sterke groei – ondanks corona – en de mogelijke overname van een aantal grote concurrenten om de marktpositie te verstevigen, ziet de zakelijke toekomst er rooskleurig uit. Effektief is het als enige kleine regionale schoonmaakbedrijf gelukt om zich in te vechten op de overvolle landelijke schoonmaakmarkt en rekt nu grote namen als Booking.com, Koninklijk Theater Carré, DeLaMar Theater, FC Groningen, Drents Museum en Anne Frank Museum tot de vaste klanten. Effektief sponsort de tentoonstelling over Groningse graffiti in de ovale zaal

“KUNST IS VOOR MIJ: WAT SPREEKT JE AAN?”

DOOR KARLIJN VERMEIJ BEELD REYER BOXEM

Jeannet de Zeeuw-Somer (1952) is ruim vijftientig jaar vriend. Ze werd drie jaar geleden secretaris van de Vereniging van Vrienden van het Groninger Museum (VVGGM) toen ze ZZP'er werd en haar eigen tijd kon indelen. Nu heeft ze meer gelegenheid om naar het museum te gaan: “Het Groninger Museum doet bijzondere dingen, ik hou wel van dat out of the box-denken.” En laat de tentoonstelling *JR: Chronicles*, vanaf 20 november in het museum te zien, nou precies in die categorie vallen.

“Deze tentoonstelling is absoluut weer iets heel anders. Net als de tentoonstellingen over de Rolling Stones en van Chihuly... het is toch fantastisch dat dat kan! Heel origineel. Het grappige is dat JR wereldwijd beroemd is, maar dat hij hier nog vrij onbekend is.” Daarentegen is graffiti en street art voor Jeannet geen geheel nieuw terrein – haar neef Wessel is een Groningse straatkunstenaar die in opdracht werkt en eerder een kunstwerk ter nagedachtenis aan een verongelukt meisje maakte. “Dat raakt echt diep. Op die manier heb ik er meteen wat mee, nog zonder dat ik de tentoonstelling gezien heb.”

Toch zal graffiti of street art niet direct voor iedereen kunstzinnige associaties met zich meebrengen – wat te denken van zogenaamde ‘tags’ (handtekeningen) van graffiti-spuisers op talloze viaducten en treinen, toch mijlenver verwijderd van werken die museummuren sieren? Volgens Jeannet zit het omslagpunt, van ‘kwajongensgedrag’ naar kunstwerk, in de manier waarop dergelijke uitingen gekaderd worden: “Ik heb tijdens een reis in Melbourne wel eens een street art wandeling gemaakt, dat was echt fantastisch. Je gaat het waarderen

op het moment dat je het ook als kunst kan gaan zien, op onverwachte locaties én met beschrijvingen ervan. Door die andere benadering worden je ogen geopend: dat iets bewaard en gezien moet worden.”

Naast de fotografie van JR wordt tijdens de tentoonstelling ook werk van Groninger straatkunstenaars getoond en zijn er schilderijen te zien uit de grote graffiti-collectie van het Groninger Museum. Jeannet is er dan ook van overtuigd dat de leden van de VVGGM hun weg wel gaan vinden naar *JR: Chronicles*: “Iedereen van de Vrienden is altijd heel belangstellend. Volgens mij zit er bij hen een vertrouwen dat het museum goede keuzes maakt. Als je erg kritisch bent sta je te weinig open voor het anders kijken, vind ik. Kunst is voor mij: wat spreekt je aan? Natuurlijk zie je wel eens dingen die je minder aanspreken, maar dan weet je dat toch ook weer. Wat is daar mis mee? Ook iets wat minder bekend of gangbaar is kan nieuwsgierig maken. Dat vind ik zelf heel boeiend.”

Het VVGGM organiseert, voor zover de coronamaatregelen het toelaten, wederom een speciale Vriendenactiviteit voor haar ruim 1800 leden, rondom de opening van de tentoonstelling rond JR. Wat het precies gaat worden is ten tijde van dit schrijven nog in ontwikkeling, maar dat het een succes wordt is alvast zeker. Jeannet: “Het afgelopen jaar hebben we als vereniging ondanks de beperkingen een paar leuke activiteiten kunnen organiseren voor de leden. Zo hadden we een digitale lezing over de aankoop van een schilderij van Henk Melgers, die door de Vrienden mogelijk is gemaakt en een excursie naar de Menkemaborg. Dan merk je dat mensen er echt aan toe zijn om weer wat te ondernemen.” **G**

VAN ALESSI TOT WILLEM DE ZWIJGER

DE VERHALEN ACHTER (SOMMIGE) PRONKJEWAILS

DOOR RUUD SCHENK BEELD ARJAN VERSCHOOR

Voor de tweede keer is de tentoonstelling Pronkjewails met een jaar verlengd. De oogverblindende stillezens die gastconservator John Veldkamp samen met museummedewerker Marieke van Loenhout in het Starckpaviljoen maakte, blijken bijzonder populair te zijn bij de museumbezoekers. Bovendien worden af en toe enkele stillezens vervangen, waardoor de tentoonstelling zich blijft vernieuwen. Er is zo'n overvloed aan details, dat ook bij herhaalbezoek telkens iets nieuws aan het licht komt.

John Veldkamp had van 1979 tot 2009 de designwinkel John John's in de Oude Kijk in 't Jatstraat in Groningen. De etalages die hij daar inrichtte waren een feest voor het oog. Medewerkers van het Groninger Museum zagen er in de eerste helft van de jaren tachtig voor het eerst het vernieuwende design van het vormgeverscollectief Memphis uit

Milaan. Maar waar veel meer stadgers de winkel van kenden, waren de speciale etalages die John maakte bij huwelijken en sterfgevallen binnen het Koninklijk Huis. Op die dagen was de winkel gesloten, maar was de etalage een pronkstuk dat soms zelfs de krant haalde.

Voor het inrichten van *Pronkjewails* kreeg John de vrije hand om te putten uit de museumcollectie, maar ook uit zijn eigen verzameling. Daarin bevindt zich naast het voor het museum kenmerkende postmoderne, veelal Italiaans design (van Memphis en Alessi), veel werk van de Finse vormgever Tapio Wirkkala en porseleinen beeldjes van de bijna 275 jaar oude firma Nymphenburg uit Beieren. Veel van de opstellingen zijn gemaakt volgens het principe van de doorgesneden piramide: hoog in het midden en laag aan de beide zijanten, een klassieker in de wereld van etalages inrichten. Samen met Marieke van Loenhout vertelt hij over de manier waarop een aantal van de stillezens tot stand is gekomen.

Marieke: "Dit is de bekendste opstelling geworden omdat hij op het affiche voor *Pronkjewails* stond en op de cover van het boekje. Het is echt een lekker plaatje."

John: "Het uitgangspunt was het beeldje *The Love Explosion* van Jaime Hayon, ontworpen voor de firma Lladró. De stoel waarin de vrouw zit is dezelfde als de stoelen in het InfoCenter, van het museum dat door Hayon is ontworpen. Daarom heb ik dit beeldje cadeau gegeven aan het museum:

vanwege die stoel, maar ook omdat het museum niks van Lladró had, wat ik een grote misser vond. Uitgaande van het idee van liefde hebben we er een huwelijksbokaal bij gezet, en een vruchtbaarheidssymbool, in de vorm van die twee glazen eieren. Het witte object daarachter heet *Aphrodite*, van Tapio Wirkkala, en is gebaseerd op een vrouwelijk geslachtsdeel. De groene vaas en het goudkleurige bord van Wirkkala zijn weer gekozen vanwege de kleur en het evenwicht in de compositie."

PRONKJEWAILS
DESIGN UIT HEDEN EN VERLEDEN
T/M 30 AUGUSTUS 2022

John: “Omdat de tentoonstelling in het Starckpaviljoen is, moest er natuurlijk iets van Philippe Starck bij. Dat zijn de theepot en het melk/suiker kannetje geworden, rechts op de foto. Die hebben allebei een tuitje dat heel erg lijkt op de snaveltjes van de twee parelhoenders daarnaast, die tot mijn favoriete beeldjes van Nymphenburg horen. Die parelhoenders zijn zo krankzinnig! Ze zijn in de jaren dertig ontworpen door Luise Terletzki-Scherf. Er waren altijd al diervormgevers bij Nymphenburg, maar zij geeft dieren altijd iets extra’s, bijvoorbeeld een klein grasveldje waar ze op staan. Voor de compositie moest er in deze opstelling nog iets hogers en iets lagers bij, met een vergelijkbare kleurstelling en het liefst uit

een andere eeuw. Die donkere kan uit de Jugendstil heeft een klein hanenkammetje bovenop, precies wat die parelhoenders ook hebben.”

Marieke: “Als lage elementen hebben we een Chinees bordje en een Japans kommetje gevonden. Het bordje is heel oud, uit de Song-dynastie, gemaakt tussen 900 en 1200. Het is van binnen heel mooi in reliëf gedecoreerd met een draak, wat je helaas niet ziet op de foto. Het Japanse kommetje dateert uit de negentiende eeuw. Het craquelé hiervan is een verwijzing naar de kunstmatige craquelé lijnen in het Starckpaviljoen.”

John: “Alessi bestaat dit jaar honderd jaar en deze opstelling zou je als een kleine hommage kunnen zien. De opbouw is weer een doorgesneden piramide, maar doordat die toiletborstel er dwars tussen ligt, krijgt het geheel een speelse onderbreking.”

Marieke: “Wat opvalt is dat die borstel precies door het centrum heen loopt, hij vormt een plusteken met de vliegenmepper.”

John: “Dat kan ik niet bewust doen, dat gebeurt gewoon. Als ik nu naar de foto kijk had dat blauwe scheepje rechts

iets meer naar buiten gemoeten, je ziet het bijna niet.”
Marieke: “Maar dat is ook een beetje hoe je ervoor staat. Als bezoeker loop je erlangs en dan verschuift het beeld telkens.”

John: “De sieraden zijn van ACME uit Amerika, door vormgevers van Memphis ontworpen. Zonder die sieraden zou deze opstelling misschien wat eenzijdig zijn. Ze verlevendigen het geheel en geven de invloed van Memphis weer op die gekleurde dingen van Alessi. Die sieraden zijn van 1985 en al dat plastic is uit ongeveer 1995.”

Marieke: “Deze groep was nog niet klaar voor de aanvankelijke opstelling van *Pronkjewails* maar is bij de eerste wissel tot stand gekomen. Die dame met de mof stond al wel een tijdje te wachten. Ze stond als het ware te popelen om erbij te komen. Het is zo’n mooi beeld, maar je moet ook maar net de inspiratie hebben om de rest erbij te vinden.”

John: “Het eerste wat we er toen bij plaatsten zijn die vier vazen met cirkels erop, van Tapio Wirkkala, uit de jaren zeventig. Bij toeval zagen we dat die 18de eeuwse schoentjes er qua kleur prachtig bij pasten. De glazen vaas met de twee bloemstelen is ook op kleur gekozen, en op de hoogte.”

Marieke: “Hoewel hij het hoogste is, staat hij helemaal rechts. Als je het principe van de piramide te strikt toepast wordt het op den duur saai. De piramide blijft het uitgangspunt, maar uiteindelijk speel je er net zo lang mee tot het er goed uitziet.”

John: “Als je die vaas met de strepen in het midden zou plaatsen, zou hij dat beeldje van die vrouw te zeer overheersen. De compositie is nu in twee groepjes opgedeeld. Als je alles aansluitend zou maken, zou het te vol worden. Nu komt er een beetje lucht tussen, maar het blijft toch een geheel.”

John: “Het museum heeft een aantal theepotten in de collectie die zijn ontworpen door Jeanine Keizer. Ze worden helaas nooit getoond. We hebben er hier twee neergezet: een links en een rechts. Die handgreep in de vorm van een zaag vind ik echt krankzinnig! Daar hebben we diverse stukken keramiek bij gekozen, maar we zijn hier ook gaan zoeken naar iets meer. Dat werden dat prachtige terracotta aapje van Joseph Mendes Da Costa en die bizon van Lambertus Zijl. Ze komen allebei uit de collectie Veendorp, wat mijn favoriete deelcollectie van het museum is. En dan vanwege de kleur: een klein theebusje uit Japan, een mooi stukje ivoor en dat prachtige slanke Jugendstil-vaasje.”

Marieke: “Dat vaasje is een eenling in de collectie. Het komt uit een erfenis. Echt een juweeltje, dat je normaal niet kunt tonen omdat hij zo in zijn eentje is, maar in zo’n groep doet hij het dan gelukkig heel goed.”

John: “Dit vind ik zelf een van de leukste groepen. De vraag van het Groninger Museum destijds was: wil je een tentoonstelling maken met onze oude en moderne keramiek? Bij mijn rondgang in het depot door de afdeling Chinees keramiek zag ik die grote vaas staan, krankzinnig blauw van kleur! En met een Chinees geïnterpreteerde voorstelling van een Europeaan. Mooie vaas, dacht ik nog. Drie uur later liep ik langs de kasten met Europees keramiek, waar lang niet zoveel van is, en zie daar die twee beeldjes van Chinezen staan, gemaakt door een Europese firma. Zoals de Chinezen in die periode ons zagen, zo zagen wij hen. De kleuren zijn exact gelijk! Als je die bij elkaar zet lijkt het net of die twee Chinezen van de vaas zijn gestapt. De halve wereld zat daar toen tussen; er was geen fotografie, geen internet, maar de overeenkomst is frappant! Dat was het uitgangspunt hier en daar hebben Marieke en ik toen Europees en Chinees keramiek op kleur bij gezocht.”

PRONKJEWAILS
DESIGN UIT HEDEN EN VERLEDEN
 T/M 30 AUGUSTUS 2022

John: “Als kind kwam ik al in het Groninger Museum. Als je in het oude museum de trap op kwam dan was rechts een achttiende-eeuwse stijlkamer en daar stond een hele vitrine vol bordjes met afbeeldingen van prins Willem van Oranje. Dat vond ik zo intrigerend, dat heb ik altijd onthouden. Daarom wilde ik graag een aantal van die bordjes in de tentoonstelling. Deze twee komen uit het einde van de achttiende eeuw. Het oranje aardewerk is van de firma Rosenthal uit de jaren zeventig, hier uitgezocht vanwege de kleur natuurlijk. In het midden staat een miniatuuruitvoering van het beeld van koningin Wilhelmina door Charlotte van Pallandt. Dit beeldje was destijds in oplage uitgegeven om geld op te halen om haar grote beeld voor paleis Noordeinde geplaatst te krijgen. Daarnaast staat een zilveren geboortelep van Willem-Alexander uit 1967. Maar het meest bijzonder is toch het zilveren schaalteje op de voorgrond, dat tijdens de oorlog

is gemaakt met rijksdaalders, guldens, kwartjes en dubbeltjes. Op een gegeven ogenblik moest al het zilver ingeleverd worden bij de Duitsers. Door die munten niet in te leveren en ze zo te verwerken kon je laten zien dat je koningsgezind was. Er zijn veel op die manier gemaakte lepeltjes en broches bekend, maar zoiets groots als dit bonbonschaaltje is verder niet bekend. Het is prachtig gemaakt. Ik heb dit jaren geleden via internet gevonden in Canada, wat wel logisch is, want daar gingen geëmigreerde mensen heen en die namen dan het duurste mee, en dit is niet zo zwaar. Helemaal rechts staat een kleine ijsvogel. De ijsvogel is als symbool van de Oranjes al in gebruik sinds Willem de Zwijger, wat nog maar weinig mensen weten. Er stond ook een ijsvogel op het omslag van het boek dat Wilhelmina geschreven heeft. In 2017 is een nieuw officieel servies voor Willem-Alexander en Maximá ook weer gedecoreerd met een ijsvogel.”

HET GEHEUGEN VAN HET MUSEUM

DOOR REGINA ZWAAGSTRA & STEVEN KOLSTEREN **BEELD** GEA SCHENK

In de gouden toren van het Groninger Museum bevindt zich in draaikasten nog de fysieke bibliotheek van boeken, tijdschriften en analoge foto's. De bijna 150 jaar oude collectie is inmiddels digitaal toegankelijk gemaakt voor het publiek door Rob Dijkstra (1957), Coördinator Informatievoorziening en Documentatie. Dit najaar werkt hij 35 jaar bij het Groninger Museum. In die tijd heeft hij, soms bladzijde voor bladzijde, alles voorbij zien komen tijdens het documenteren.

Een e-mail van een museumbezoeker: 'Tien jaar geleden heb ik in tentoonstelling X een mooi schilderij gezien, kunt u mij vertellen welke dat was?' 'Die vraag kan ik meestal wel beantwoorden', beaamt Rob Dijkstra. 'Ik laat alle tentoonstellingen fotograferen zodat je precies weet wat er aan de wand heeft gehangen én mijn geheugen is heel goed'. Ook medewerkers van het museum kloppen bij hem aan voor catalogi of vakliteratuur wanneer ze een expositie aan het samenstellen zijn. Hij weet feilloos te vinden wat ze nodig hebben.

Orde scheppen in chaos

Na een opleiding tot gespecialiseerd bibliothecaris en documentalist begon hij zijn loopbaan in 1986 in de voormalige vestiging van het Groninger Museum aan de Praediniussingel met de wervende woorden: 'Er is een bibliotheek waar ze niemand voor hebben, maar ze kunnen je niet betalen'. Hij ging toch kijken. 'Wat kan ik hier doen? Ik ben begonnen met inventariseren wat er allemaal was, toen nog met een typemachine.' Hij bedacht systemen waarmee de collectie

makkelijker doorzoekbaar werd. Computers kwamen in die tijd net op en dankzij hem werd de bibliotheek de eerste werkplek binnen het museum die geautomatiseerd werd. Er kwam een computersysteem waar je boeken in kon zetten en informatie uit kon halen. Hij kreeg uiteindelijk een vaste aanstelling en langzaam groeide er een team om hem heen.

Naast zijn reguliere werkzaamheden was Rob op vele andere terreinen nauw verbonden met het wel en wee van het museum. Heel serieus, bijvoorbeeld, met de MC, de medezeggenschapsraad (later ondernemingsraad). Toen het museum verzelfstandigde, zorgde de MC voor goede arbeidsvoorwaarden voor het personeel met behulp van adviseurs en vakbonden. Meer ludiek met de *GroMuRevue*. Die trad op bij personeelsfeesten met grappige sketches en liedjes, waarin de perikelen van het museum maar ook collega's op de hak werden genomen. Bijna iedereen vond dat leuk destijds. Zo was de sfeer.

In het oude gebouw aan de Praediniussingel was Rob al begonnen met beschrijven van de boeken en artikelen, waarmee hij in de nieuwbouw doorging. Na de boeken en tijdschriften volgde de fotografie, daarna de collectieregistratie van meer dan 40.000 museumobjecten en verschillende archieven, waaronder tentoonstellingsarchieven en het Ploegarchief. 'Zo werd mijn werkgebied steeds uitgebreider en interessanter', zegt hij, 'ook omdat ik het zo leuk vond om met kunst te werken.'

Om inhoudelijk meer over kunst te leren, deed Dijkstra naast zijn werk in het museum een deeltijdstudie Visuele Kunsten aan de Open Universiteit in de avonden.

Nieuwbouw en digitalisatie

Bij de verhuizing naar het nieuwe gebouw was Rob een van de eersten die daar een werkplek kreeg. Wat hij niet had kunnen voorzien was een gebeurtenis in oktober 1998. “Ik was in Den Haag bij de heropening van het Haags Gemeentemuseum. Mijn collega daar liet mij zijn boeken-depot in de kelder zien. Daar maakte ik een schampere opmerking over een plasje water op de vloer, niet wetende dat op dat moment in het Groninger Museum het water over de vensterbanken stroomde. Bijna niemand had toen een mobiele telefoon zodat ik pas 's avonds hoorde van de wateroverlast in het museum. Een dag later zag ik dat het water tot aan de enkels in mijn eigen bibliotheek stond. Gelukkig waren de boeken en tijdschriften op tijd naar hogere verdiepingen verplaatst.”

De bibliotheek verhuisde enkele malen. Rob zelf werkte ook overal in het gebouw en bleek de aangewezen persoon om bijzondere projecten te leiden die met het gebouw en de architectuur te maken hadden. Bij de viering van het 20-jarig bestaan in 2014 bedacht hij de tentoonstelling *Fantasy Island* in het Coop Himmelb(l)au paviljoen met maquettes en schetsen en twee jaar later werd hij projectleider van het Wall House, waar hij de eerste presentatie verzorgde en waarbij hij nog steeds betrokken is. Rob was ook een logische keuze om bij het maken van de documentaire *Een eigen planeet: Frans Haks en het Groninger Museum* (2019) te adviseren en te ondersteunen. Hij deed onderzoek in het archief van Frans Haks in het RKD te Den Haag en zorgde ervoor dat de filmmakers opnamen konden maken in de depots van het Rijksmuseum en het voormalige woonhuis van Frans Haks in Amsterdam, waarvan het interieur door Alessandro Mendini, architect van het Groninger Museum, is ontworpen. In dezelfde periode maakte hij de tentoonstelling *Van Swip Stolk tot Rudo Menge: 25 jaar affiches voor het Groninger Museum*, met daarbij een kwartetspel.

Na de revitalisatie is in het museum een nieuw informatiecentrum ingericht, waar bezoekers informatie over de collectie en het gebouw kunnen bekijken. Het grote aanraakscherm met een 3d presentatie van het gebouw met achtergrondinformatie is nog steeds een blikvanger voor de bezoeker, evenals de vitrines met wisselende kleine presentaties. Want Rob werkt niet alleen voor directe collega's, maar ook voor alle geïnteresseerden. “Wij ondersteunen de medewerkers door te zorgen dat de relevante literatuur aanwezig is in boekvorm of digitaal en dat alle informatie ook gevonden kan worden in de registratiesystemen. Inclusief de afbeeldingen van de objecten. Daarom is in 2017 een digitaliseringsproject geïnitieerd, waarin alle objecten op hoge resolutie worden gefotografeerd en verwerkt in de systemen. Hierdoor kan iedereen via de website zien wat we in het depot hebben.” Inmiddels zijn er in vier jaar tijd 30.000 foto's gemaakt van ongeveer 10.000 voorwerpen. “Nog 'maar' zo'n 30.000 objecten te gaan”, zegt Dijkstra vrolijk.

Al tientallen jaren is het Groninger Museum het belangrijkste sponsorobject van Gasunie en GasTerra. Anton Buijs (1956) weet als geen ander wat dit inhoudt: jarenlang was hij hoofd communicatie en public affairs bij GasTerra én bepaalde hij mede namens dat bedrijf waar de sponsorgelden naartoe gingen. Sinds 1 september is hij met pensioen. Nu geeft hij een kijkje achter de schermen en vertelt hij over de (bekoelde) relatie met Rusland, de dingen waar zijn culturele hart sneller van gaat kloppen en welke expositie er écht nog een keer moet komen. En wat gebeurt er eigenlijk als GasTerra eind 2024 ophoudt te bestaan? Moet het museum zich zorgen maken?

Het begon allemaal in 1987. Gasunie droeg toen 25 miljoen gulden bij aan de nieuwbouw van het Groninger Museum. Een sponsorband was geboren: vele tentoonstellingen en activiteiten zouden in de decennia daarna mogelijk worden gemaakt dankzij gasgeld. Puur altruïsme? Buijs draait er niet omheen: "Sponsoring is nooit alleen maar filantropie: je wilt bijdragen aan een samenleving, maar mijn filosofie is dat bedrijven dat ook, of zelfs primair, uit eigenbelang doen. Zo werkt het moderne mecenaat en daar is niks mis mee." Voor GasTerra, de gashandelonderneming die in 2005 als gevolg van de liberalisering van de energiemarkten werd afgesplitst van Gasunie, betekende dat in eerste instantie vooral: sponsoring inzetten om de naamsbekendheid te vergroten. Dat was nodig, zag Buijs toen hij er in 2009 aantrad: "GasTerra was qua omzet veruit het grootste bedrijf van Groningen, maar weinigen kenden het en dat terwijl we in de Fortune 500 stonden en er jaren waren waarin we meer dan 20 miljard euro omzet draaiden." Het bracht het bedrijf ertoe Donar te gaan sponsoren, in ruil voor een naamsverandering die veel basketbalfans zich nog wel kunnen herinneren: van 2009 tot 2014 stond de club bekend als GasTerra Flames.

Ilja Repin

De sponsoring van het Groninger Museum zette GasTerra meteen al vanaf 2005 voort, onder meer via een speciaal daarvoor opgezette stichting, waar ook Gasunie – dat na de oprichting van GasTerra verder ging als transporteur van het gas – en het museum onderdeel van uitmaken. Sinds 2009 zit Buijs in het bestuur: "Gasunie en wij stoppen elk jaar geld in de pot en als er dan na een aantal jaren een mooi bedrag bij elkaar is gespaard, wordt daarvan een expositie bekostigd".

In het begin werd het sponsoren met gasgeld mede ingekleurd door de nauwe commerciële banden van Gasunie en later ook GasTerra met Rusland. Hierdoor kon er een hele reeks Russische tentoonstellingen worden georganiseerd, waaronder de beroemde Ilja Repin-expositie in 2001, *Het Russische Landschap* in 2003 (geopend door Gorbatsjov) en *Russische Sprookjes* in 2007. "Daarna is ook nog geprobeerd om de beroemde Fabergé-eieren vanuit Sint-Petersburg naar

Groningen te krijgen, dát is niet gelukt." Volgens Buijs is het allemaal kenmerkend voor een periode die is geweest: "Want laten we eerlijk zijn: de relatie met Rusland is om goede redenen niet meer zo hartelijk als hij geweest is, om het voorzichtig uit te drukken. De zakelijke band is er nog steeds, maar de behoefte om ook leuke feestjes met elkaar te vieren, die is aanmerkelijk afgenomen."

Gas, Groen, Groningen

Bij GasTerra is de sponsoring ingebed in het maatschappelijk verantwoord ondernemen: "Wij hebben daarvoor de drie P's – *people, planet, profit* – vertaald naar *Gas, Groen, Groningen*. Gas is natuurlijk het product, *Groen* de ambitie de energievoorziening zoveel mogelijk te verduurzamen en *Groningen* staat hier voor de gemeenschap." Het sponsoren maakt onderdeel uit van laatstgenoemde G en cultuur neemt daarbinnen een belangrijke plek in. Wordt wát er gesponsord wordt, ook deels ingegeven door persoonlijke interesses? "Ja, dat klopt. En neem van mij aan: dat werkt in elk bedrijf zo dat aan sponsoring doet". De persoonlijke interesse van Buijs laat zich raden: sinds zijn aantreden konden onder meer het Haydn Jeugd Strijkorkest, het Noord Nederlands Orkest, het Prins Claus Conservatorium, het Peter de Grote Festival, Eurosonic Noorderslag en Swingin' Groningen op steun van GasTerra rekenen.

De liefde voor muziek is ook terug te zien wanneer Buijs gevraagd wordt wat volgens hem het mooiste is dat de stichting ooit gesponsord heeft: "Bowie. Ik ben altijd fan van hem geweest, en niet alleen om zijn muziek, maar ook om alles wat hij nog meer deed, van schilderen tot acteren. Al die facetten kwamen aan bod in die fantastische tentoonstelling, die dankzij zijn veelzijdigheid ook nog eens zo goed paste bij het eclectisch karakter van het museum."

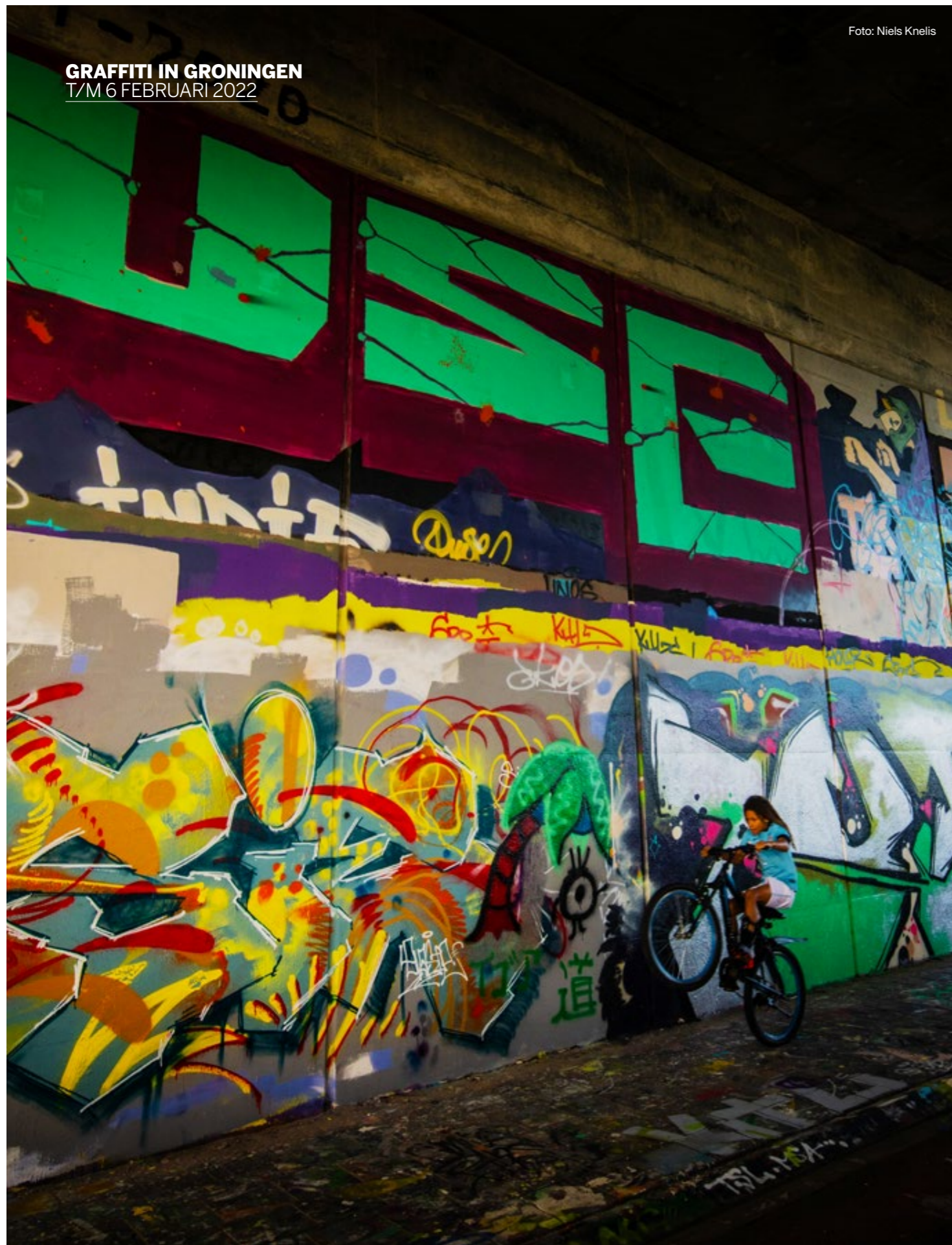
De toekomst

Wat gebeurt er na 31 december 2024, wanneer GasTerra ophoudt te bestaan? Betekent dat niet een enorme aderlating voor het museum? "Het klopt dat we altijd substantieel hebben bijgedragen, ook buiten de stichting om. Maar ik geloof er niets van dat het museum in de problemen komt wanneer wij er niet meer zijn; we hebben er altijd voor gewaakt dat een gesponsorde instelling helemaal afhankelijk van ons wordt. Bovendien is Gasunie er ook na 2024 nog." En dus gaat de sponsoring gedurig door; de eerstvolgende tentoonstelling die GasTerra en Gasunie samen via de stichting financieren is eentje gewijd aan het uitbundige Italiaanse modemerkt Versace, die vanaf eind 2022 te zien zal zijn. Er is één project waarvan Buijs hoopt dat het Groninger Museum het nog eens zal organiseren: "Een tentoonstelling met enkel werk van vrouwelijke kunstenaars, door de eeuwen heen. Vrouwen hebben zoveel groots gemaakt, maar het zijn altijd die mannen die de boventoon voeren." Het idee zal vast niet voor het laatst onder de aandacht gebracht worden: Buijs mag dan met pensioen zijn, hij blijft voorlopig wél secretaris van de stichting. De juiste man op de juiste plaats, voor de goede zaak – *the show must go on!* **G**

DOOR PETER DICKE BEELD WIM TE BRAKE

ANTON BUIJS: HET ZIJN ALTIJD DE MANNEN DIE DE BOVENTOONVOEREN

DE TAAL VAN DE SPUITBUS

DOOR SNEAKY (PETER ZUIJDGEEST)

Verlaat je mijn tuin via de brandgang, dan zie je blauwe letters op de muur gekalkt. Wat staat daar? Staat daar Staxx? Staxx is een onderbroekenmerk. Is dit onderbroekenlol, is dit reclame of is dit straatkunst? Natuurlijk weet ik best wat dit is. Het vlamme opschrift is een tag, de handtekening van een graffitschrijver, gezet met een spuitbus.

Het krassen op muren is niet nieuw. Holbewoners, Egyptenaren en Romeinen krasten al op muren. Maar sinds eind jaren zestig verspreidde de viltstift- en spuitbusvariant zich vanuit New York over de hele planeet. Ik maakte er al jong kennis mee. Mijn vader had een buurtsupermarkt in een beeldbepalende, zestiende-eeuwse stadsboerderij in Delft. De maagdelijk witte gevel, vooral het plekje rond de kauwgomballenautomaat, bleek enorm aantrekkelijk bij beoefenaars van deze nieuwe rage. De gemeente vond het niks en mijn vader mocht de tags telkens voor eigen rekening laten verwijderen.

Graffiti is illegaal en daarom hebben *writers* schuilnamen. Soms heel aardige taalvondsten, vond ik. Minder leuk vond ik het toen ik eind jaren zeventig in de regio Den Haag opeens overal de tag Sneaky ontdekte. Sneaky was al jarenlang mijn bijnaam. Dat een ander zich nu ook zo noemde - daar ergerde ik me wild aan elke keer dat ik die tag zag.

In de jaren tachtig werd in Delft flink gebouwd. Op schuttingen rond de bouwputten verschenen stripachtige voorstellingen van de moord op Willem van Oranje, Delfts Blauwe tegels en het Melkmeisje. Prachtig vond ik die. Wat mij als scholier en later student Nederlands, vooral interesseerde was de talige kant van de straatkunst. Veel boodschappen zijn simpel. Staxx wil met zijn schuilnaam in mijn brandgang niet meer zeggen dan: 'Ik was hier'.

Maar de taal van de spuitbus is veel rijker: van oproepen voor protest en politieke woede tot gedichten en

persoonlijke liefdesbetuigingen. Opstandige Franse studenten kalkten in 1968 *Sous les pavés la plage* (Onder de straatstenen het strand) op Parijse muren. Ik kreeg de tot de verbeelding sprekende strijdkreet als opsteltitel bij mijn eindexamen en haalde er een acht mee. Het opschrift 'Klaas komt' was in de provotijd overal op Amsterdamse muren te lezen. Niemand kon me vertellen waar dat voor stond maar het kweekte een sfeer van 'Er komen andere tijden'. Het riep verwachting op. Een medebewoner in mijn studentenflat schilderde op een nacht opeens met poepbruine koeienletters 'Het gesprek van de dag' boven het aanrecht. Hij had een vooruitziende blik: de binnenhuis-graffiti werd inderdaad het gesprek van de dag.

De spuitbus is niet links of rechts. 'Fuck Allah' en 'White Lives Matter' zie ik broederlijk naast 'KK Wilders' staan. Gehate voetbaltrainers moeten dit jaar muren delen met 'Bruls Sterf' en 'Avondklok=Oorlog'.

Graffiti is er in mijn leven altijd geweest, besef ik nu ik dit schrijf. Het is zelfs tot mijn werkkamer doorgedrongen. Mijn oog valt op een poster die mijn telecomprovider mij ooit stuurde. Ik heb hem opgehangen om zijn kleurigheid. 'Jij bent te gek', juicht het affiche in zeer grote witte letters. De combinatie van de stripachtige figuren en aansprekende tekst doet sterk denken aan de graffiti uit New York in de jaren tachtig. De boodschap is ondertekend met Tele2 & Mike Perry 2015. Tele2 kennen we. Perry is een zeer veelzijdige, gelauwerde Amerikaanse 'straat-kunstenaar', ontdek ik op zijn website Mike Perry Studio. Ongetwijfeld begon ook hij als *writer*. Ik denk daarom dat ik de tag in mijn brandgang maar uithak en zo lang ergens opsla. Je weet maar nooit of Staxx niet ook nog 'ns een hele grote wordt. **G**

Peter Zuidgeest is directeur van Bureau Zuidgeest Beter Schrijven - www.bureauzuidgeest.nl

WORD LID VAN DE VRIENDEN VAN HET GRONINGER MUSEUM

De Vereniging van Vrienden van het Groninger Museum ondersteunt het museum financieel. Voor de leden organiseert de Vereniging lezingen, voorbezoeken en excursies.

Word lid van de Vrienden van het Groninger Museum en ondersteun daarmee het Groninger Museum.

Voordelen van het lidmaatschap

- Gratis toegang tot lezingen en voorbezoeken van de VVGM
- Gratis toegang tot het museum (in sommige gevallen, bijvoorbeeld bij speciale tentoonstellingen, kan een toeslag gevraagd worden)
- Gratis toezending van het Groninger Museum Magazine
- Gratis toegang tot de Kunsthalle Bremen en Kunsthalle Emden en het Horst-Janssen-Museum te Oldenburg

- Tegen kostprijs mee op de door VVGM georganiseerde excursies
- 10% korting op alle artikelen in de museumwinkel (m.u.v. in Nederland uitgegeven boeken).

Lidmaatschapskosten

- Individueel lidmaatschap (€ 37,50 per jaar)
- Duo-lidmaatschap voor twee personen (€ 65 per jaar)

www.groningermuseum.nl/vrienden – vrienden@ Groninger Museum.nl

Raadpleeg www.groningermuseum.nl voor de actuele openingstijden, toegangsmogelijkheden en de looptijd van de tentoonstellingen. Wil je op de hoogte blijven van alle nieuwtjes in en rondom het Groninger Museum, meld je dan aan voor de digitale nieuwsbrief via www.groningermuseum.nl/nieuwsbrief

Graag vernemen wij uw opmerkingen, vragen, tips en bijdragen op het volgende adres: redactie@ Groninger Museum.nl

Auteurs

Andreas Blühm is algemeen directeur van het Groninger Museum
Peter Dicke is freelance journalist
Anna-Rosja Haveman is promovenda aan de Rijksuniversiteit Groningen en curator
Steven Kolsteren is hoofdredacteur van het Groninger Museum Magazine
Maayke Meijering is freelance kunsteducator en schrijver
Ruud Schenk is conservator moderne kunst van het Groninger Museum
Marketka Sikolova is kunsthistoricus en stagiaire bij het Groninger Museum
Karlijn Vermeij is freelance tekstschrijver
Ruby de Vos is promovenda aan de Rijksuniversiteit Groningen
Regina Zwaagstra is freelance journalist
Peter Zuidgeest is directeur van Bureau Zuidgeest Beter Schrijven

Redactie

Willemien Bouwers, Steven Kolsteren, Rudo Menge

Fotografie

Heinz Aebi, Reyer Boxem, Wim te Brake, Niels Knelis, Joram Krol, Gea Schenk, Christopher Smith, John Stoel, Arjan Verschoor,

JR: Chronicles is georganiseerd door het Brooklyn Museum en is samengesteld door Sharon Matt Atkins, Deputy Director for Art, en Drew Sawyer, Philip Leonian and Edith Rosenbaum Leonian Curator, Photography, Brooklyn Museum.

Foto omslag:
JR

Achterzijde:
JR, The Clichy-Montfermeil Chronicles, Frankrijk, 2017 (detail)

Grafisch ontwerp

Rudo Menge

Groninger Museum

Museumeland 1, 9711 ME Groningen

Mendini Restaurant

Museumeland 1, 9711 ME Groningen
www.mendinirestaurant.nl

Acquisitie en productiebegeleiding

Uitgeverij Intermed
Johan van Zwedenlaan 11, 9744 DX Groningen
Telefoon/fax: 050 3120042 / 050 3139373
E-mail: info@intermed.nu
Advertentieverkoop: Uitgeverij Intermed
E-mail: verkoop@intermed.nu

Drukkerij

Scholma Druk
ISSN: 1572-0713

Oplage: 25.000

COLOFON
JAARGANG 34 - NO 2 - 2021

73

De uitgever is niet aansprakelijk voor zetfouten, redactionele fouten en is op geen enkele wijze aansprakelijk voor de werkzaamheden van de drukker.

© 2021 Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever. Intermed-1011/3

Deelnemende kunstenaars en musea tenzij anders vermeld. Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2006

Leden van de Groninger Museum Salon

(Leden steunen het museum financieel en ontmoeten elkaar bij speciale evenementen)

ABN AMRO Bank N.V.
Apotheek Helpman B.V.
Boer & Croon Management B.V.
Broekema Notaris
DELA
Downtown Brokers LLC
Effektief Groep B.V.
Register Makelaar - Taxateur Kunst & Antiek
J.R.H. van den Hende
Heresingel 26 Advocatuur B.V.
Johandehaan.nl Consultancy
NNZ B.V.
Noorderpoort
Prinsenhof Groningen
Sai & Schut Registeraccountants
Team4 Architecten B.V.
Vh ict

Rijksverheid

Rabobank

iedereen doet mee

JR: CHRONICLES
T/M 12 JUNI 2022

